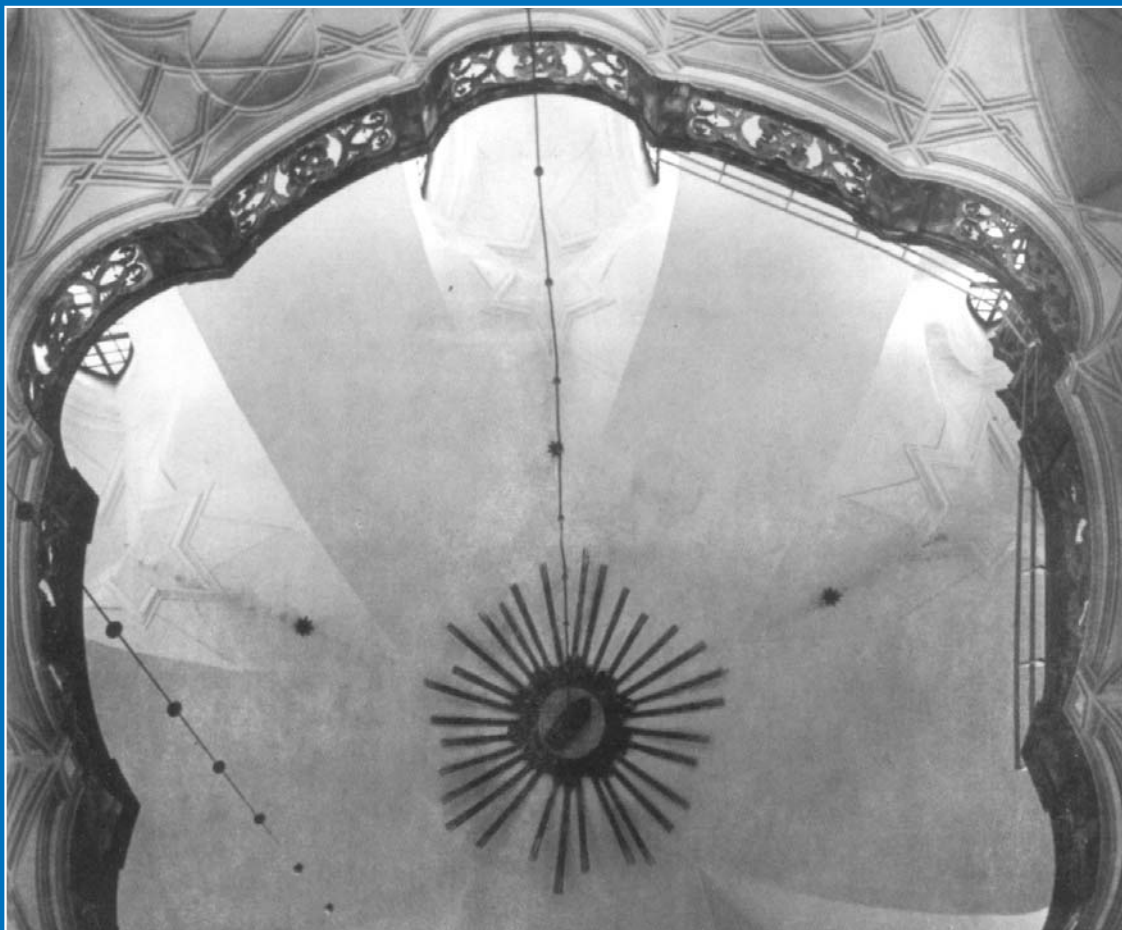

OBZORY

ČASOPIS PRO KŘEŠŤANSKOU A KONZERVATIVNÍ KULTURU A POLITIKU

ROČNÍK 1 J. Moltmann, Hodnota odlišnosti • M. Kalousek, Finanční politika jako nástroj motivace k uzavření manželství a založení rodiny • G. Mesežnikov, Kdo z koho? • J. Musil, Evropa: sen o dynamickém unikátu • G. Horst, Deset důvodů, proč přesto milovat USA
Č.4
listopad 2004

vydává Evropská akademie pro demokracii, www.ead.cz/obzory/4_2004.pdf

Obsah

Konzervatismus

Roger Scruton, Konzervatismus a sociální politika 4

Křesťanství

Ignác Antonín Hrdina, O. Praem, Náboženská svoboda v právním řádu ČR 13

Jürgen Moltmann, Hodnota odlišnosti 24

Osobnost

Angela Ellis-Jones, John Henry kardinál Newman 27

Rozhovor

Roger Scruton, Nebud'te posedlí budoucností, neznáte ji 34

Ekonomické obzory

Miroslav Kalousek, Finanční politika jako nástroj motivace k uzavření manželství a založení rodiny 38

Problémy našich koaličních partnerů. Nebo také naše?

Jan Keller, Čtyři chyby sociální demokracie 42

Alena Wagnerová, V krizi je celý systém 48

Politické obzory

Grigorij Mesežnikov, Kdo z koho? 50

Evropské obzory

Christian Schmidt-Häuer, Na dolním konci spirály štěstí 54

Jiří Musil, Evropa: sen o dynamickém unikátu 59

Zahraniční obzory

Joseph S. Nye, Je demokracie možná také v arabském světě? 62

Guido Horst, Deset důvodů, proč přesto milovat USA 64

Redakce Vám píše

Obzory počtvrté

Vážené, milé čtenářky a čtenáři,

čtvrté číslo Obzorů je skutečně "obzíravé". Přináší převážně texty o těch, kteří žijí, přemýšlejí a jednají kolem nás, za hranicemi, či v našem domácím politické soustředění. Jak to vidí oni? Skrze jejich pohled porozumíme lépe sami sobě.

Konzervativci nemají a nikdy neměli žádnou "internacionálu", mezinárodní sdružení. Konzervatismus, je-li vskutku živý a inspirující, je totiž vždycky "originál". Je nepřenositelný, vychází z neopakovatelných podmínek jedné každé země, jednoho každého národa. Anglický konzervatismus Rogera Scrutona a konzervatismus našich politických partnerů na Slovensku inspiruje nakonec k tomu, abychom pochopili, že žádné hotové recepty, použitelné všude možně, neexistují. Naopak, před takovými recepty bychom se měli chránit.

Při vši této osobitosti národních konzervatismů nám právě křesťanství dává možnost pochopit, co máme nicméně společné, umožňuje nám porozumět si v našich osobitých, odlišných zkušenostech. Umožňuje nám pochopit, co však do politiky nemá vstupovat, rozhodně ne přímo.

Prostor svobody jako předpokladu (nikoli důsledku!) demokracie v Evropě za konstantinovského času (ve 4. stol. našeho letopočtu) nezačal vytvářet a rozšiřovat působení ideálu svobody, nýbrž jeden tuhý vleklý spor, totiž spor mezi mocí světskou a duchovní, mezi trůnem a oltářem. Dualita těchto dvou mocí vskutku ustavila Evropu, jaká je i dnes. Svět politiky a svět víry se vzájemně ovlivňují, ale nesmějí se překrývat. Z tohoto hlediska se budeme i nadále zamýšlet také nad problémy, spojené s konfrontací křesťanství a Islámu. Jedna ze statí se táže, zda je demokracie možná také v arabské světě, kde evropskou dualitu neznají, a vesměs o ní ani nestojí. A to už jsme uprostřed diskuze o Turecku jako potenciálním členu EU... Ale o tom více příště.

Těší nás Váš rostoucí zájem o Obzory, milé čtenářky, milí čtenáři. Vánoční čas Vám dá také více času ke čtení i rozsáhlejších statí. Nebojte se jich, všechny mají hlavu a patu, chce to jen číst jinak, než se čte dnes u nás: listuje se a očima se klouže po titulcích a barevných obrázcích... To však není Váš případ a to nás v redakci povzbuzuje.

Přejeme Vám požehnané Svátky Vánoční.

Za Vaše Obzory
PETR PITHART

Konzervatismus a sociální politika

Roger Scruton

Socialismus byl a je v obou svých formách - jak parlamentní, tak totalitní - pokusem zorganizovat společnost na základě představy o sociální spravedlnosti. Podle socialistů znamená sociální spravedlnost prostě rovnost. Jak dosáhnout této rovnosti - to je technická otázka; ale to, že je třeba ji nastolit, je prostě věcí principu. Na tom se socialisté obojího typu shodnou, a proto si osobují právo konfiskovat soukromý majetek, přerozdělovat zdroje, rušit instituce, reorganizovat školy a univerzity, ba odsunout stranou i ty nejvypracovanější a nejúspěšnější právní systémy: to vše v přesvědčení, že taková opatření pomohou nastolit rovnost mezi lidmi. Selže-li jedno opatření, přikročí se zcela bezmyšlenkovitě k dalšímu, jako by se vlastní chyby daly napravit prostě tak, že si rozmyslíme další postup. Přitom jim však jejich cíl, tedy rovnost, stále uniká; kdykoli se zdá, že se k němu už přiblížili, pak je to proto, že se lidé, zastrašení jejich opatřeními, naučili skrývat všechno, co je, jakožto konkrétní lidi, odlišuje od jejich sousedů.

Nejhorší na tom všem je, že lidé stále chudnou, a že odměny nesklízejí ti, kdo se snažili, ale ti, kdo nedělali nic jiného, než seděli ve státních úřadech, pobírali své zaručené platy a předstírali, že organizují budoucí blahobyt. Ukazuje se, že v socialistickém státě existují jistoty pouze pro státní zaměstnance, kteří parazitují na práci druhých. Jak stát rozšiřuje své kompetence, vytváří další a další umělá zaměstnání; žádné z nich přitom nepřináší společnosti ani nejmenší užitek, ale každé vytváří bezpečné zákoutí pro byrokrata. Byrokrat je přitom placen z rozpočtu, který nezajišťuje nikdo konkrétní, takže ze špatného hospodaření a zneužívání pro něj neplynou žádné důsledky. **Jen ten rozpočet totiž, který je kryt z vašich vlastních zdrojů, vás skutečně nutí hospodařit moudře a dobře. Čím větší podíl národního hospodářství je v rukou státu, tím méně odpovědně se s ním zachází.**

Roger Scruton (1944) britský filozof, spisovatel, novinář. Hostoval na mnoha univerzitách po celém světě a v současnosti působí jako profesor filozofie na Birkbeck College v Londýně. Je považován za jednoho ze nejvýznamnějších konzervativních myslitelů současnosti, publikoval více než 20 knih a nepřeberné množství esejů, vydává *Salisbury Review*. Do češtiny byly z jeho knih přeloženy např. *Smysl konzervatismu* (1993), *Slovník politického myšlení* (1999), či *Krátké dějiny novověké filozofie* (1999). R. Scruton často navštěvuje Českou republiku, byl oceněn prezidentem Havlem za pomoc a podporu českým intelektuálům v dobách komunismu.

To jsou elementární pravdy, které nemusím nikomu, v Čechách zvláště, připomínat. Ale přesto i zde je třeba z nich vyvodit poučení - to poučení, které jsme vyvodili v Británii, ale - jak se zdá - nikde jinde v Evropě se tak nestalo. Chci tu otevřít otázku sociální politiky. Jakou sociální politiku máme sledovat, chceme-li se vyhnout katastrofě socialismu? Především si musíme vytyčit cíl. Není to rovnost. Rovnosti totiž nelze dosáhnout; a každý pokus, jak jí dosáhnout, znamená vyvlastňování, plýtvání a masivní nárůst státní moci. Jinými slovy, znamená dalekosáhlou nespravedlnost. V demokratických poměrech je samozřejmě nebezpečné říci, že vaším cílem je nerovnost ve společnosti. Ale na druhé straně musíte uznat, že ať je vaším cílem cokoli, výsledkem je vždycky nerovnost. **Lidé si totiž od přirozenosti nejsou rovni a právě proto nedostávají za své úsilí stejnou odměnu. Je životně důležité, abychom tuto pravdu přijali a uznali, že nerovnost je přirozeným důsledkem spravedlivého jednání s lidmi. Nerovnost tedy není znamením nespravedlnosti.** Pokud jeden člověk pracuje více než jiný, pak je nespravedlivé zkonfiskovat mu jeho vyšší výdělek a rozdělit ho mezi ty, kteří nedělají nic proto, aby se užívali. Pokud by se společnost rovnosti dala uskutečnit, byla by nespravedlivá. Lidé to v hloubi srdce vědí, a i když nemají rádi, aby se jim to moc často připomínalo, jsou si přesně vědomi rozdílu mezi těmi, kdo si svou odměnu zaslouží, a těmi, kdo očekávají, že něco dostanou, ať už pracují nebo ne.

To je důležité právě dnes, kdy je otázka podpor a sociální politiky v popředí politické agendy. Ve všech západoevropských zemích narůstá přesvědčení, že sociální politika byla špatně pojata. Po válce, a částečně právě kvůli válce, se vycházelo z přesvědčení, že stát by měl poskytovat důchody a zdravotní péči, a že proto musejí být občané odpovídajícím způsobem zdaněni. Dále se předpokládalo, že stát má zachraňovat nezaměstnané před chudobou a bezdomovcům poskytovat domov. Tato východiska byla reálná z několika důvodů: především byli lidé zvyklí se o sebe starat a pokládali tedy podpory za poslední východisko; kromě toho pracovali až do 65 let a pak už v průměru nežili déle než 5 let; obyvatelstva přibývalo a nárůst mladé pracovní síly dokázal pokrýt sociální náklady na péči o starší generace; navíc byla společnost propojenější než dnes, lidé se styděli být závislí a snažili se být co nejméně na obtíž ostatním.

***

Poválečná východiska, jak jsme řekli, byla reálná, ale velmi rychle své oprávnění ztrácela. Existence státní podpory totiž podryla starý návyk na samostatnost. Dále se prodloužila průměrná délka života a urychlil se rozpad rodiny, protože tu byla alternativní podpora pro osamělé matky a rozvedené rodiče. Rozpad rodiny podnítil pokles porodnosti. A současně s tím se vlády naučily odsouvat den účtování. Každá vláda dědila dluhy vlády předešlé, a přitom se snažila okouzlit voliče dalšími dary a sliby; předpokládala, že si peníze vypůjčí na účet nějakého pozdějšího zisku. Pokud k zisku nedošlo, byla tu další vláda, která musela nést důsledky.

Krátce řečeno, budoucí příjem téměř všech západoevropských států byl zatížen hypotékou, a to proto, aby se mohla vyplácet podpora současné generaci občanů.

Tato situace je zvláště vážná v případě důchodů, zvláště ve Francii a v Německu. Všichni zaměstnavatelé a zaměstnanci musejí přispívat do státního penzijního fondu. Ale jejich příspěvky se nikdy neinvestovaly do nějakého nezávislého trustu: byly pouze pohlceny státním rozpočtem, aby financovaly momentální politiku. Jinými slovy, zachází se s nimi jako s daní. Přitom pracující spoléhají na státní sli- by a většinou se na stáří nijak nezajišťují. Proto se starobní důchody vyplácejí z daní vybraných od mladší generace a ne z investičního fondu, který by byl pro tento účel vyčleněn. Znamená to, že - jak populace stárne a žije déle a jak klesá porod- nost - se blíží okamžik, kdy už nebude možné získávat z daní prostředky na podpo- ru rostoucí armády důchodců. Tento okamžik už je ve Francii a v Německu blízko. V Británii to nehrozí právě proto, že státní starobní důchody jsou tak nízké, že si lidé musejí vybírat své soukromé důchody z vlastních prostředků, což je praxe, kterou poslední vlády podporovaly. Jedním z důvodů, proč se spěchá se zavedením společné evropské měny, je právě vyhlídka, že Francie a Německo bude moci pře- nést svůj obrovský dluh na jiné země, které ho ale nezpůsobily.

Paní Thatcherová se snažila odbřemenit stát od závazků, který na něj vložily poválečné vlády. Cílem přitom nebylo zbavit lidi podpory, kterou potřebují, ale za- jistit, aby byla poskytována tím neúčinnějším způsobem. Ona sama i její rádci tvr- dili, že obecně vzato si neúčinnější pomoc poskytuje člověk sám. **Stát poskytuje pomoc neúčinně a většina zdrojů padne na jeho vlastní růst. Je také velmi zra- nitelný podvody a zneužíváním, s nimiž se vyrovnává jen velmi těžko. Lidé, kteří závisejí na státní podpoře, nemají motivaci snížit její náklady: naopak se snaží získat co nejvíce a dávat přitom co nejméně.**

Je tomu tak proto, že stát, který získal tolik moci a poskytuje tolik zdrojů, se li- dem stále více jeví jako nástroj, a stále méně jako předmět úcty a loajality. Dospěli jsme paradoxně k bodu, kdy je stát milován a ctěn tím méně, čím více toho posky- tuje. **Občané se stále méně cítí vázání pomáhat státu, který se pro ně stává nástrojem na olupování daňových poplatníků; sami se přitom necítí odpověd- ni za to, že toto olupování sami provádějí.**

Myšlení paní Thatcherové bylo charakteristické pro určitý druh ekonomického liberalismu, spojovaného v Americe s "chicagskou" ekonomickou školou, a v řadě částí anglicky mluvícího světa bylo obhajováno jako správné řešení sociální otáz- ky. Často se však namítá, že "tržní řešení" jsou nepřiměřená, a že trh musí operovat v určitém rámci, který zajišťuje stát. Zastánci "sociálního tržního hospodářství" v Německu například opakovaně zdůrazňovali, že je-li trh ponechán sám sobě, vytváří monopoly a oligopoly, které podstatně redukují životní šance běžného občana, a že se trh nikdy nestará o ty, kdo jsou příliš chudí, příliš nesoběstační a pří- liš slabí. Proto trh nemůže ani poskytnout dlouhodobé řešení sociální otázky.

Tato argumentace nepochybně vyžaduje rozsáhlejší komentář. Obvyklá anglo-americká odpověď zní: ano, trh skutečně závisí na dalších věcech, a některé z těch věcí musí poskytovat stát. **Tak například závisí trh na vládě zákona, a dodržování zákona může zajistit jedině stát.** Potom ale stačí schválit zákon proti monopolům a tak umožnit soukromému občanovi účast v hospodářském životě: tím je už řešení dáno.

Ale taková odpověď samozřejmě nepostačuje. Neříká nám totiž, jak se ustavuje vláda zákona, a jaký zákon přesně trh vyžaduje. Tento problém je pro vás - tady, v České republice - natolik blízký, že vám ho ani nemusím připomínat. Je ale zapotřebí poznamenat, že jak zde, tak v mé vlastní zemi věnovali obhájci tržních řešení příliš málo pozornosti právnímu zázemí, jež tato řešení vyžadují. Co všechno potřebuje trh?

1. Zajištění smluv. Smlouvy musejí být jasné a vynutitelné;
2. Definici podvodu a prostředky, jak podvod potrestat;
3. Procedury, které brání zneužívání důvěrných informací, defraudaci, zstrašování a nepoctivým obchodním praktikám;
4. Protimonopolní zákony;
5. Zákony, které určují, kdy se majetek spravuje ve prospěch třetí strany, a které dávají třetí straně právo kontrolovat a ev. soudně vymáhat jeho řádné užívání;
6. Zákony určující závazky a práva korporací;
7. Zákony určující závazky a práva akcionářů, atd.

Bylo by naivní se domnívat, že tuto komplexní oblast zákonů lze vymyslet přes noc. Bylo by naivní předpokládat, že policie cvičená za komunismu tyto zákony pochopí a bude motivována k jejich uplatňování. Bylo by naivní předpokládat, že stačí zavést svobodný trh a právní infrastruktura vyraší sama od sebe. Všichni víme, že neregulovaný trh vedl v této zemi k hospodářství, jež je zmrzačeno podvody, defraudacemi a ztrátou důvěry. **Chyba není v tržní ekonomice, ale v nedostatku nutných zákonů, a tam, kde zákony existují, nedostatkem vůle k jejich vynucování.** To, že dosud nebyl skoro nikdo uvězněn např. za "tunelování", je skandál nejen domácí, ale mezinárodní. Pokud se tato situace nenapraví, bude to znamenat prudký pád české ekonomiky, nejen proto, že místní investoři ztratí důvěru a odmítnou investovat své úspory, ale také proto, že zahraniční investoři odejdou jinam.

Chceme-li však řešit tento problém, musíme se vyhnout těm řešením, jež jsou falešná - tedy např. vracet se k ekonomice řízené státem nebo předpokládat, že se o lidi lze postarat jinak než prostřednictvím trhu. Ať už navrhuje jakékoli řešení, musí být trh jeho součástí. Je to totiž jediný dosud objevený způsob, jak vytvořit

přebytek. A bez přebytku tu není nic, co by se dalo rozdělit mezi potřebné, nic, co by umožnilo velkorysá gesta státu. Ano, právě tento problém, je-li správně pochopen, nám vymezuje pravou oblast sociální politiky: takovou regulaci trhu, která zajistí, že čestné jednání je odměněno a nečestné potrestáno.

To nás však přivádí k dalšímu aspektu "selhání trhu" - tedy k postavení těch, kdo jsou příliš staří nebo příliš nemocní, aby se mohli starat sami o sebe. Co se pro ně dá udělat, z jakých zdrojů, a jak?

Tady zase stojí za zamyšlení model paní Thatcherové. Povzbuzujeme-li občany, aby se sami o sebe postarali formou zdravotního pojištění, důchodového pojištění a úspor, pak nejenže snižujeme náklady státního rozpočtu, ale navíc zajišťujeme, aby se podpora poskytovala tím nejúčinnějším způsobem. Nejen proto, že soukromá pojištění a schémata soukromých důchodů vytvářejí soutěž na trhu, se vším prospěchem, který z toho plyne, ale také proto, že si každý člověk kryje náklady zdravotní péče a důchodu sám. Každý člověk má zájem na snižování nákladů a na zajištění maximálně účinného poskytování péče.

A jsou tu ještě další výhody. Pokud se o důchody stará stát, pak se daně, vybrané k tomu účelu, nekumulují ani neinvestují, ale používají se ke krytí momentální politiky. Státní důchody jsou vždy částečně hypotékou na budoucí příjmy, což brzdí ekonomiku. U soukromého důchodového pojištění se svěřené prostředky hromadí a vznikají velké investiční fondy. Silně kumulovaný kapitál se využívá maximálně efektivně, protože si pojištěnci přejí, aby jim důchody rostly. V Británii představují penzijní fondy podstatnou část národních zdrojů a jsou jedním z důvodů, proč naše ekonomika vzkvétá.

Znovu opakují, že předpokladem takového rozkvětu je situace, kdy správci fondů jsou právně nuceni k tomu, aby je spravovali čestně. V dnešním českém kontextu jsou lidé zcela pochopitelně podezíraví ke každé bankovní či finanční instituci, která by spravovala jejich důchody, protože taková správa je z povahy věci založena na dlouhodobé důvěře. V ekonomickém systému, kde jedině stát trvá tak dlouho, aby se mu vůbec dalo důvěřovat, mají soukromé banky a investiční fondy jen malou šanci získat bezprostřední klienty. Ale v dlouhodobé perspektivě neexistuje žádné jiné schůdné řešení. Což ovšem znamená, že stát musí začít vytvářet legislativní rámec, který vytvoří ze soukromých důchodů důvěryhodnou národní instituci.

Kdyby i poskytování zdravotní péče spočívalo na soukromém pojištění, pak by v podmínkách řádné soutěže byla zajištěná stejná efektivita a kapitálový růst. Jenže se často namítá, že chudší lidé by si nemohli dovolit soukromé zdravotní pojištění, takže by nakonec bylo poskytování zdravotních služeb vyhrazeno bohatým. Lidé blízcí paní Thatcherové navrhovali, aby se zavedlo povinné pojištění pro každého občana, přičemž by stát vydával kupóny na pokrytí základních nákladů. Tyto kupóny by byly platné jen pro zdravotní pojištění. U tohoto návrhu jsou argumenty pro i proti. Ale princip je jasný. **Představa, že má-li být zdravotní péče dostupná kaž-**

dému, musí být placena přímo státem, je pouhopouhým dogmatem. Skutečností naopak je, že státní péče vede k takové neefektivitě, že se řadě lidí vůbec nedostane základní léčby a pak se hroučí pohotovostní služba.

***

Otázka důchodů a zdravotní péče je poměrně jasná. Ale jak je tomu s širšími opatřeními sociální politiky - například s podporou v nezaměstnanosti, podporou bydlení a dávkami pro ty, kdo jsou pod hranicí chudoby? Právě v této oblasti je jasné myšlení zatemňováno ideologií. Máme totiž co činit s cynickým tvrzením, že když lidé neobstojí v tržních podmínkách, je třeba koupit si jejich loajalitu podporami. Když je někdo nezaměstnaný, když je jeho příjem příliš nízký, takže neživí sebe a své blízké, když nemá výhodu vlastního domu, pak musí jeho osudu pomoci stát, jehož velkorysé gesto platí úspěšnější občané svými daněmi.

Takové tvrzení je problematické ze tří důvodů. Především se zakládá na falešných předpokladech. Rozsáhlé podpory nevyvolají loajalitu chudších vrstev, ale jejich další odcizení. Závislost vede ke (skryté) zášti a kultura vystavěná na závislosti vede snadno ke zločinu. Jelikož to v americkém případě velmi názorně doložil Charles Murray se svými spolupracovníky, není třeba o tom dále polemizovat.

Druhým problémem je skutečnost, že rozsáhlé poskytování podpor způsobuje nárůst jejich potřeby. Když někdo může dostat 100 liber týdně za to, že nic nedělá, a je-li sazba daně z příjmu 30 %, pak musí dostat alespoň 130 liber týdně, má-li mít vůbec nějakou motivaci k práci - a teprve plat 200 nebo více liber týdně se mu skutečně vyplatí. **A právě proto můžete ve všech západních ekonomikách pozorovat paradoxní situaci, kdy v řadě nezbytných profesí chybějí pracovníci, a přitom jsou tu miliony nezaměstnaných.** Němci reagovali na tento problém importem nekvalifikované pracovní síly z jiných zemí, přičemž pro tyto "gastarbeitery" zavedli jen omezená sociální opatření. Bylo to krátkodobé opatření, které přivodilo dlouhodobou katastrofu. "Gastarbeiteri" totiž časem nutně získali práva, jež se blíží občanským, a jejich děti se staly nákladem státního rozpočtu. **A mladší generace, ať už přistěhovalecká nebo narozená v Německu, se velmi rychle obeznámila se systémem sociálních podpor a dnes už ví přesně, jak žít co možno nejdéle bez práce.** Tak právě dosažitelnost podpor zvyšuje jejich potřebu, protože narůstá počet těch, kdo si na ni začnou činit nárok.

Třetím problémem je společenský rozvrat, který systém státních podpor způsobuje. Jinými slovy podporuje tento systém asociální chování. A asociální chování přináší většině dnešních systémů sociálních podpor další náklady. Uvedu příklady: lidé se vyhýbají práci, ženy volí těhotenství bez manželství, muži opouštějí své rodiny atd. Dalšími příklady jsou početné rodiny bez otce, který by je kontroloval, alkoholové a drogové závislosti, neplatičství nájemného nebo hypoték. Je pravda,

že většina lidí těchto možností nevyužívá. Ale někteří lidé je nicméně využívají a výsledkem je nejen nárůst asociálního chování, ale i rostoucí resentimenty slušných a odpovědných občanů vůči těm, kdo "zneužívají sociální systém".

A toto je snad vůbec nejdůležitější. Státní podpory vznikly proto, aby ulehčovaly společenské problémy a hojily rány rozdělené společnosti. Jenže také závisely na duchu soběstačnosti a společenské odpovědnosti, který se ale právě díky nim rozpadl. Proto už tyto systémy rány nehojí, ale naopak je prohlubují. Nejen v Německu a ve Francii, ale už i v Británii vzbuzují stále více nevole. To velmi dobře pochopila Labour Party a opustila svou dřívější politiku nabídky větší státní podpory: koherentní alternativu ovšem nenabídla.

Myslím si, že právě tady je skutečná výzva pro konzervatismus naší doby. Argumenty ve prospěch soukromého vlastnictví a tržní ekonomiky se už nezpochybnují. Ale ohnisko politiky se přesunulo z ekonomické do sociální oblasti. Jak si máme poradit s nezaměstnaností, s chudobou a bezdomovectvím, chceme-li podržet principy svobodné ekonomiky a podporovat iniciativu a odpovědnost soukromého občana?

Nedokážeme-li této otázce čelit dnes, může už brzy být na její řešení pozdě. Sociální rozpočet všech moderních států neustále narůstá a překročil už všechny ostatní státní výdaje. Navíc už není možné krýt výdaje daněmi. Až totiž daně zvýšíme sebevíce, není už dost daňových poplatníků, kteří by pokryli potřebu výdajů. Výdaje rostou samy sebou. Každé zvýšení sociálních výdajů vytváří další třídu závislých osob, které požadují zvýšení dávek. A jak už jsem řekl, nakonec se společenské resentimenty nemírní, ale naopak zvyšují.

***

Je velice svůdné tvrdit, že sociální politika má být založena na křesťanských principech. Naše společnost totiž, jakkoli je narušena barbarstvím a ateismem našeho století, vyrostla z křesťanské víry, která je jediným konzistentním odpůrcem sobectví a společenského rozpadu a jediným spolehlivým lékem na společenské rány.

Bohužel však vztah mezi křesťanskou vírou a praktickou politikou je (a byl) vždycky kontroverzní. Zvlášť důležité je, že křesťanské principy lze interpretovat dvojím způsobem, podle toho, zda pokládáme za primární politický subjekt stát nebo jednotlivce. **Bud' totiž můžeme tvrdit, že právě stát má křesťanskou povinnost vůči chudým a nemocným, a že politický a právní proces musí být vždy sycen duchem křesťanské lásky k bližnímu - nebo můžeme být přesvědčeni, že přenášení povinnosti bliženské lásky z jednotlivce na stát je pouze způsob, jak se jí vyhnout, a proto je v rozporu s křesťanským svědomím.** Který z těchto názorů by měl křesťan zaujmout? Zdá se, jako by odpověď nevyplývala ani tak z víry jako z politického přesvědčení.

Dnešní britská skutečnost mne nicméně přesvědčuje, že z křesťanského hlediska se nelze vyhnout určitým cílovým představám. Jsou to:

1. Společnost, kde primární jednotkou společenské reprodukce je rodina se dvěma rodiči, společnost, kde počet rozvodů je nízký a kde se většina dětí rodí manželským párům;
2. Společnost, kde se lidé zajímají o své sousedy a kde se žije v duchu blízké lásky a spravedlnosti;
3. Společnost, která podporuje soukromé dárcovství a kde normální odpověď na pocíťovaný sociální problém je dobrovolná iniciativa;
4. Společnost, kde je jednotlivec odpovědný za sebe a za svou rodinu, a je hrdý na svou nezávislost;
5. Společnost, která poskytuje lidem podněty k tomu, aby zaměstnávali druhé lidi a sami si hledali zaměstnání.

Těchto pět cílových představ podle mého soudu odpovídá křesťanskému pohledu na manželství, na rodinu a na lásku k bližnímu. Stát toho může udělat dost, aby tyto cíle podpořil a nutil nás konat naše povinnosti. Ale pořád mám pocit, **že když stát začne celé břemeno našich povinností brát na sebe, když začne pečovat o to, aby nikdo netrpěl za své vlastní chyby, pak upadá jak charitativní dárcovství tak soukromá iniciativa, je napadena rodina a stále více dětí se rodí mimo manželství.**

Proto by se měly skutečně potřebné reformy v České republice soustředit na těchto pět cílových představ. **Neměli bychom na státu chtít už žádné další odpovědnosti co do poskytování dober a služeb potřebným. Naopak bychom se měli snažit přesunout odpovědnost ze státu zpět na společnost.** To především znamená posílit právní rámec tak, jak už jsem řekl, aby si občané zase mohli začít důvěřovat. Znamená to podporovat daňovou cestou charitativní dárcovství. Znamená to podporovat soukromé iniciativy ke zmírnění chudoby a soukromá pojištění, jak zdravotní tak důchodová.

Znamená to také podporovat lidi, aby vydávali své přebytečné peníze na zaměstnávání druhých lidí. V dnešní situaci je daňové břemeno zaměstnavatelů cílenou překážkou zaměstnávání. V České republice musíte být velmi bohatí, abyste mohli zaměstnat uklízečku, zahradníka nebo údržbáře. Ve zdravé ekonomice dostávají lidé slevu na daních za to, že zaměstnávají druhé - nechce se na nich, aby platili více.

A nakonec je třeba zdůraznit, že sociální síť pro skutečně nesoběstačné lidi by neměla být konstruována tak, aby se nesoběstačnost stala žádoucí. Stát by měl podporovat pracovní programy, kde ti, kdo nemohou najít jiné zaměstnání, dostávají užitečnou práci, a ne peněžní dary. Tento postup nejen odradí lenochy, ale obnoví i pocit vlastní důstojnosti a soběstačnosti lidí, kteří jsou ve skuteč-

né tísní. Navíc jim zprostředkuje dovednosti nezbytné pro nalezení lepšího zaměstnání, až se naskytne příležitost. **Je to prostě tak, že líné ruce zaměstná vždycky ďábel, a že ta místa v moderním světě, která jsou nejvíce sužována zločinností, drogami a neúplnými rodinami jsou přesně ta, kde obyvatelstvo závisí na podporách.**

Jít tímto směrem není rozhodně snadné. Nejenže musíme čelit problémům plynoucím z deficitu práva a z existence postkomunistických mafií. Potřebujeme i určitý program pro občanskou výchovu, aby se lidé začali dívat na sociální problémy novým způsobem. **Komunismus vytvořil iluzi, že všechny problémy, které nejsou moje vlastní, jsou státní. Já se starám o sebe a o svou rodinu, o zbytek ať se stará stát.** Ale, jak už dnes ví každý, stát vlastně jen improvizoval, odsouval den zúčtování, kdy dědictví sociálního a finančního kapitálu bylo definitivně vyčerpáno. Dnes jsme dospěli k tomuto bodu a lidé si to musejí uvědomit. **Je nezbytné je přesvědčit, že sociální problémy jsou jejich problémy, že řešení chudoby, bezdomovectví a nezaměstnanosti není ve zdaňování a rozdávání, ale ve tvorbě zaměstnanosti, prosperity a v budování domova. Skutečnými poskytovateli sociální péče jsou iniciativní a podnikaví lidé. Stát jim musí uvolnit prostor, to jest zajistit, že poctivá činnost je odměňována a nečestnost trestána. A musí podpořit ty, kdo čestnými prostředky dosáhli úspěchu, aby se o plody tohoto úspěchu podělili s ostatními.**

Zvýraznění některých částí - Petr Kolář

Text přednášky pořádané pod záštitou Klubu Mediator a Evropské akademie pro demokracii, ve spolupráci s KDU-ČSL v Praze dne 15. prosince 1997

Náboženská svoboda v právním řádu ČR

Ignác Antonín Hrdina, O. Praem.

Pojetí náboženské svobody v právu České republiky

Úvodem se sluší vymezit pojmy. Pojem "právní řád České republiky" je jednoznačný - jde o právo v objektivním smyslu (tedy o normativní právní systém) platný v ČR. Přibližme si tedy druhý pojem, jímž je "náboženská svoboda". Nejprve "svoboda": ta je interdisciplinární kategorií; mluví se o svobodě ve smyslu filozofickém, resp. filozoficko-antropologickém, o svobodě ve smyslu politickém (např. o svobodě národa, o národním osvobození), ve smyslu historickém ("doba nesvobody"), psychologickém, morálním (svobodný mravní čin), teologickém (svoboda člověka jako odlesk svobody Boží) apod. Nás zde zajímá pojetí svobody v právu, a ta bývá právní teorií vymezována jako míra možnosti právem dovoleného chování. Splývá tedy s pojmem subjektivního práva čili oprávnění, jak konstatují i konstitucionalisté, když pojmy "práva a svobody" v naší české chartě lidských práv (tj. v Listině základních práv a svobod) považují za synonyma.

Jestliže tedy svoboda v právním smyslu znamená míru možnosti právem dovoleného chování (a každé chování je z hlediska práva buď dovolené nebo nedovolené - vztah těchto tzv. normativních modalit je kontravalentní a nepřipouští nějaké "právně indiferentní" chování), pak náboženská svoboda znamená míru možnosti právem dovoleného chování v náboženské oblasti, tedy (lze-li to tak říci) náboženského chování. Na tom není nic podezřelého. Teprve když se začne mluvit o právní úpravě náboženské svobody, měl by svobodný člověk hodlající žít v demokratickém právním státě zbystřit pozornost: k čemu vůbec nějaká právní úprava?

Jak bylo konstatováno, každé chování je z hlediska práva buď jen dovolené nebo jen nedovolené, zakázané; tertium non datur. A v demokratickém právním státu, v němž chce náš uvažující svobodný občan žít, lze někomu něco zakázat jen zákonem. A to, co není takovým zákonem zakázáno, to je prostě eo ipso dovoleno.

Ignác Antonín Hrdina (1953) kněz a právník. V roce 1970 byl tajně přijat do strahovské kánonie řádu premonstrátů, v letech 1972-1975 studoval teologii na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. V roce 1977 byl v Krakově vysvěcen na kněze. V letech 1982-1987 vystudoval práva na Právnické fakultě UK v Praze, kde v roce 1988 získal titul doktora práv. Od roku 1990 působí jako farář v Praze na Strahově. V roce 1991 byl jmenován provizorem strahovského kláštera. Od roku 1995 přednášel civilní právo na teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, od roku 1996 je odborným asistentem kanonického práva na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni.

Jde o známý princip tzv. legální (zákonné) licence, který je vyjádřen i v našem ústavním pořádku - v Listině základních práv a svobod (dále jen "Listina"); v čl. 2 odst. 3 se píše: "Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá."

Odmyslíme-li si právní úpravu technicky složitě sociálně ekonomického makrokomplexu, jímž naše dnešní společnost je a který s sebou přináší nezbytnost právní regulace společenských vztahů v řadě oblastí, pak toho, co je obyčejnému občanu běžně zakázáno, není až tolik. A to, co je každému zakázáno, vyjadřují ani ne celé tři stovky skutkových podstat trestných činů a přestupků v trestním, resp. přestupkovém zákoně; tak je zakázáno vraždit, loupit, krást, neplatit daně, podplácet úředníky, poškozovat podmořské kabely apod. Zjednodušeně, ale pravdivě řečeno: všechno ostatní je dovoleno. Je tedy dovoleno jít do hospody nebo nejít do hospody, žehlit nebo nežehlit, postit se nebo přecpávat se, jít do kostela nebo zůstat sedět doma. A jestliže půst a návštěva kostela je - z hlediska zákonodárce - činnost stejně dovolená jako žehlení nebo chůze do hospody, pak - ptá se občan - k čemu nějaká právní úprava náboženské svobody - tak jako neexistuje žádná právní úprava svobody žehlit nebo jít do hospody? Jinak řečeno: proč se právě v této oblasti rovněž nevystačí s principem legální licence?

Právo jako ochránce hodnot

Odpověď může být zásadně dvojí a záleží na tom, v jakém státním režimu se podává.

V totalitním režimu slouží takřečená právní úprava náboženské svobody jako zástěrka pro tuhou státní reglementaci všeho, co souvisí s vírou a jejím vyznáváním, zvláště pak pro státní dozor nad církvemi, a přirozeně zejména nad církví katolickou s její "zahraniční vatikánskou centrálou" (my starší se na to dobře pamatujeme). Ale i bez této centrály jsou věřící křesťané pro každý totalitní stát jaksi ex definitione potenciálním nebezpečím - a je lhostejné, zda jde o stát otevřeně ateistický nebo beroucí si Boha za zástěrku ("Gott mit uns"). Je tomu tak proto, poněvadž nemohou akceptovat totální nároky státu, jelikož už akceptovali totální nároky Božího království (vzpomeňme na evangelní podobenství o pokladu na poli nebo o vzácné perle). A totalitní režim to dobře ví a právě proto vystavuje své věřící občany masivní persekuci. A protože tam, kde totalitní stát ze zistných důvodů pečuje aspoň o demokratickou fasádu, zpravidla nelze projevy víry zákonem zcela zakázat, tam se aktivity církví a věřících občanů zákonem i podzákonnými akty alespoň maximálně omezí, zatlačí do soukromí ("do sakristie"); v tom je podstata tzv. "právní úpravy" náboženské svobody v totalitních režimech.

Z úplně opačného konce přistupuje k právní regulaci svobody vyznání stát demokratický. Ten totiž uznává náboženskou svobodu (resp. náboženství vůbec) jako hodnotu a tuto hodnotu prostřednictvím práva zvláštním (tj. nikoli jen obec-

ným) způsobem chrání proti možným útokům zvenčí. Konec konců, jak se v teorii práva učí, ochrana hodnot je jednou z významných funkcí práva.

Tím nemá být řečeno, že by např. vyžehlené prádlo nebo příjemně strávený večer v hospodě nepředstavovaly hodnotu; ale přece jen - alespoň z pohledu zákonodárce - nejsou hodnotami tak významnými, aby vyžadovaly speciální (ústavně)právní ochranu. Takovou hodnotou je ovšem právě - mimo jiné - náboženská svoboda. "Mimo jiné" - protože je ústavodárcem (tehdejším Federálním shromážděním ČSFR a následně Parlamentem ČR) v Listině řazena mezi ostatní "lidská práva a základní svobody" (resp. "základní lidská práva a svobody - viz rubriku nad čl. 5), které jsou podle čl. 1 Listiny "nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné".

Recepce této čtveřice obsahově příbuzných výrazů, odvozených z francouzské Deklarace práv člověka a občana (1789), se Česká republika v roce 1991 přihlásila k přirozenoprávní (jusnaturalistické) koncepci lidských práv, která po 2. světové válce v právní filozofii jasně převážila a podle níž základní práva člověka nejsou jakýmsi darem zákonodárského sboru jeho občanům, nýbrž existují nezávisle na pozitivním právu. Veřejná státní moc je má chránit, ale nemůže jimi disponovat. Jsou "nezrušitelná" - kdo je nevytvořil, nemůže je ani zrušit.

Pojetí náboženské svobody jakožto svébytné hodnoty je ovšem v každém státu podmíněno celou řadou faktorů sociologické povahy a odvíjí se především od toho, co občanská společnost od náboženství, a tím i do značné míry od věřících a jejich náboženských společností (tedy církví) očekává. A právě tady vykazuje Česká republika (zvláště po secesi daleko religióznějšího Slovenska ze společného státu) výrazné specifikum jakožto (podle statistik) nejateističtější stát v Evropě. Občanská společnost toho ve své většině, tedy v České republice od náboženství (resp. církve či církví) příliš mnoho neočekává, a kdyby speciální právní úprava náboženské svobody měla vycházet jen z této premisy, blížila by se nule - asi jako v případě svobody žehlení nebo návštěvy hostinců.

Nicméně toto (alespoň z pohledu nás, věřících) negativum je vyvažováno začleněním České republiky do globalizujícího se mezinárodního i evropského společenství. A jsou to právě normy mezinárodních smluv, samy inspirované Všeobecnou deklarací lidských práv (1948), které měly zcela nepochybný vliv na české "porevoluční" konfesněprávní zákonodárství. Tady mám na mysli především evropskou Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění dodatkových protokolů, přijatou státy Rady Evropy v roce 1950, a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, přijatý rezolucí Valného shromáždění OSN v New Yorku v roce 1966. Tyto mezinárodní smlouvy se bezprostředně promítají do článků 15 a 16 Listiny, které na ústavněprávní rovině náboženskou svobodu v konfesně neutrální České republice regulují. A od těchto norem kardinální povahy se bude odvíjet další výklad.

Listina v návaznosti na zmiňované pakty deklaruje náboženskou svobodu (svobodu vyznání) především pro jednotlivce. K povaze náboženské víry však patří, že je vyznávána zásadně ve společenství osob stejné víry, tedy v církvi či náboženské společnosti (dále jen "církve"), a realizuje se do značné míry právě v ní. Náboženskou svobodu věřícího jednotlivce a "jeho" církve tedy nelze oddělit bez toho, že by tato svoboda byla už tím samým deformována. Ani naše Listina to nečiní; z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že normy týkající se náboženské svobody jsou adresovány jednak a především osobám fyzickým (věřícím), jednak a také osobám právnickým (církvím), popř. těm náboženským společenstvím, která o právní subjektivitu usilují. Podle toho lze mluvit jednak o individuální, jednak o kolektivní či korporativní náboženské svobodě.

Individuální náboženská svoboda

Listina zaručuje jednotlivcům mj. svobodu svědomí a náboženského vyznání a každému dává právo své náboženství nebo víru změnit anebo být bez vyznání. Toto ustanovení, které se váže více k vnitřním náboženským postojům, je doplněno normou, podle níž má každý právo toto své náboženství či víru také projevat navenek, a to "buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu" (čl. 16 odst. 2 Listiny). Tato dnes standardní právní úprava, vycházející z mezinárodních smluv, je obohacena o velkorysou "nadstandardní" normu, která nemá oporu v mezinárodních závazcích a podle níž nikdo nesmí být nucen k výkonu vojenské služby, pokud by to bylo v rozporu s jeho svědomím nebo náboženským vyznáním. Tato problematika a s ní i zákon o civilní službě, který ji upravuje, ovšem dnes už fakticky přestává být aktuální s přechodem na úplnou profesionalizaci Armády ČR od 1. 1. 2005.

Do oblasti individuální náboženské svobody náleží i právo rodičů na náboženskou výchovu dětí a právo dětí na svobodu svědomí a vyznání. Tato práva nejsou zakotvena v Listině, ale v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, a (pokud jde o svobodu vyznání nezletilých) v Úmluvě o právech dítěte, přijaté Valným shromážděním OSN v roce 1989. Připomínám zde, že všechny tyto úmluvy, které Česká republika podepsala a vyhlásila, jsou součástí českého právního řádu a bezprostředně zavazují, resp. opravňují bez toho, že by k jejich vnitrostátní účinnosti bylo zapotřebí nějakého transformačního aktu. Ani tyto pakty ani vnitrostátní zákonodárství však neřeší možnou kolizní situaci, kdy by mezi náboženským přesvědčením vychovávajících rodičů a mezi vírou jejich rozum již beroucích dětí byla nějaká zřetelná diskrepance.

Kolektivní (korporativní) náboženská svoboda

Na rozdíl od náboženské svobody jednotlivců není svoboda církví zakotvena v žádném mezinárodním paktu. Jinak řečeno, mezinárodní společenství ponechává právní úpravu postavení církví zákonodárství jednotlivých států.

Česká republika je podle čl. 2 odst. 1 Listiny konfesně neutrálním státem, který "se nesmí vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání". S tím plně koresponduje i ústavněprávní regulace postavení církví, které podle čl. 16 odst. 2 téže Listiny "spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné instituce nezávisle na státních orgánech". Toto skutečně gentlemanké ustanovení tak dává církvím maximální možnou svobodu, za dobu koexistence s českým státem doposud nepoznanou.

Na tomto místě je třeba zmínit nový "prováděcí" zákon o svobodě náboženského vyznání a o postavení církví a náboženských společností (dále jen "zákon"), který kromě zásadní liberalizace možnosti přístupu církví k právní subjektivitě podle českého práva zavedl tzv. dvoustupňovou registraci církví.

Registrace v prvním stupni, vázaná na členství minimálně 300 zletilých občanů, přináší registrované církvi zásadně právě jen onu právní subjektivitu, o níž byla řeč. Registrované církve tedy mohou spravovat své záležitosti nezávisle na státních orgánech (to by ostatně mohly podle Listiny i bez registrace) a navíc podle zákona mají jednak právo vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních zařízeních, jednak mají právo sdružovat se ve svazech nadaných vlastní právní subjektivitou. Choulostivou otázkou, na jejíž analýzu zde není čas a kterou musel rozhodnout až nález ústavního soudu, je právní subjektivita tzv. církevních právnických osob - organizací zřizovaných jednotlivými církvemi (zejm. katolických charit a evangelických diakonií). Jen ve stručnosti budiž připomenuto, že podle Listiny tyto subjekty zřizují církve nezávisle na státních orgánech a že jim tedy i propůjčují právní subjektivitu, která je relevantní i v oblasti civilního práva, zatímco podle zákona příslušný orgán státní správy (tj. Ministerstvo kultury ČR) tyto subjekty pouze eviduje ve veřejném rejstříku. Tato evidence podle zákona však měla natolik konstitutivní rysy charakteristické nikoli pro evidenci, nýbrž pro registraci, že ústavní soud napadenou normu jako protiústavní zrušil.

Registrace církví ve druhém stupni (tzv. akreditace) umožňuje církvím získat tzv. "zvláštní oprávnění" podle zákona. Státní orgán (MK ČR) ji ve správním řízení přiznává církvím registrovaným v prvním stupni na jejich žádost po minimálně desetiletém působení v ČR, kdy dosáhnou relativně vysokého početního cenzu zhruba 10 tis. dospělých občanů a řádně plní své závazky vůči státu i třetím osobám. Ex lege se za registrované v druhém stupni považují ty církve, které tato práva již měly ke dni účinnosti nového zákona o církvích a náboženských společnostech.

Tato zvláštní oprávnění vesměs umožňují akreditovaným církvím vstup do tzv. "veřejné sféry" podílením se na činnostech, které svou povahou či důsledky spadají do oblasti výkonu veřejné správy; nejde přitom o podíl na státní moci, protože tyto činnosti mají především sociální, humanitární a charitativní rysy, které v našich poměrech už tradičně patří k aktivitám církví.

Zákon vypočítává šest takových oprávnění (či okruhů oprávnění):

Nejprve jde o právo vyučovat náboženství na státních (nyní spíše obecních či krajských) školách. Už Listina ukládá, aby zákon stanovil podmínky vyučování na státních školách. 13 let po promulgaci Listiny taková zákonná úprava dosud nebyla přijata a věc je upravena pouhým metodickým pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR - tedy ani ne podzákonným právním aktem, nýbrž normativní instrukcí. Přesto (pokud vím) věc v praxi docela dobře funguje. Hlavním problémem je totiž (alespoň v české církevní provincii) nezájem rodičů o náboženskou výchovu dětí - a tady ani sebestříznivější zákon nepomůže. Model alternativní etické a náboženské výchovy jako tzv. povinně volitelných předmětů, který se uplatňuje mj. na Slovensku, by v našich poměrech byl asi sotva průchodný.

Druhým oprávněním akreditovaných církví je právo na výkon armádní a vězeňské duchovní služby. Obojí už v praxi několik let funguje na základě dohod, které uzavřela Česká biskupská konference a Ekumenická rada církví s resortem obrany, resp. s generálním ředitelem Vězeňské služby ČR. Budiž připomenuto, že zejm. vězeňská duchovní péče, která je obecně považována za jeden z významných resocializačních faktorů, představuje pro církev více obtížné břemeno než oprávnění. Do této kategorie tzv. speciální duchovní správy patří i účast duchovních na systému posttraumatické intervenční péče příslušníků Policie ČR, sjednaná opět mezi ČBK a ERC na straně jedné a resortem vnitra na straně druhé. V těchto oblastech jsou nejlépe zřetelné přednosti nikoli odlukového, nýbrž kooperačního modelu vztahů mezi státem a církví (církvemi).

Akreditované církve mají podle zákona rovněž právo na financování své činnosti ze státního rozpočtu. Tam, kde jde o peníze, je vždycky choulostivá situace, proto je třeba rozlišovat:

Pokud se jedná o vlastní náboženskou činnost církví, zde není nelegitimní tvrzení, že v konfesně neutrálním státě by si ji církve měly hradit ze svých prostředků. Tak tomu zásadně v Čechách bylo až do komunistického převratu, kdy k financování církevních činností sloužil především jejich vlastní majetek. Když ale komunistický stát (zejm. na základě druhé pozemkové reformy, ale i jinými, zákonnými i nezákonnými způsoby) církvi bez náhrady vyvlastnil veškerý hospodářsky využitelný majetek, zavázal se za to v zákoně o tzv. hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem z roku 1949, že bude financovat alespoň základní potřeby těchto církví. Také na sebe tímto zákonem převzal veškeré patronáty, které rovněž byly významným zdrojem sloužícím k udržování sakrálních budov. Tento stav trvá doposud a s ním i pozoruhodná dvoukolejnost konfesněprávní úpravy, kdy právní poměry církví jsou regulovány na jedné straně moderním zákonem o církvích a náboženských společnostech, vyhovujícím (po zásahu ústavního soudu) standardům demokratického státu, na druhé straně fosilním zákonem o hospodářském zabezpečení církví z dob nejtvrďší komunistické diktatury (po listopadu 1989 ovšem zbaveným svých diskriminačních ustanovení).

Aby bylo jasno - i těm, kteří se nevrle ptají, proč zrovna oni (nevěřící) mají ze svých daní podporovat církev: tedy proto, že stát těmto církvím doposud nevrátil (nerestituoval) jejich majetek. Příspěvek ze státního rozpočtu, jehož výše se ostatně pohybuje na hranici rozpočtové statistické chyby, není tedy nějakou státní dobročinností vůči církvím, nýbrž právní povinností. Pro úplnost je třeba zmínit, že ani na přímém (spolu)financování ryze náboženských aktivit státem není nic pobuřujícího; záleží na tom, co si stát od církví v mravní oblasti slibuje - a i stát přijde levněji podílet se na financování církví, než stavět a provozovat nové věznice...

Odlišná je situace ve sféře odvozených veřejně prospěšných aktivit církví, tj. v oblasti školství, zdravotnictví, sociální péče, kultury atd.; ty by měly být (a do určité míry i jsou) z veřejných rozpočtů podporovány stejně, jako ostatní subjekty (ať státní či nestátní) provozující tutéž činnost.

Konečně značný dluh státu přetrvává v oblasti podpory zachování nemovitého sakrálního kulturního dědictví. Církevní nemovité památky mají vesměs charakter daleko přesahující kultovní zájmy věřících: mají historický a kulturní význam, často jsou dominantami obce nebo krajiny a významně přispívají k historické atraktivnosti České republiky a tím i ke značným příjmům státu z cestovního ruchu. Přitom charakter těchto památek zásadně neumožňuje jejich komerční využití. Vnitřní dluh v této oblasti se podle kvalifikovaných odhadů blíží částce 50 mld. Kč.

Tolik stručně k právu akreditovaných církví na financování jejich činnosti ze státního rozpočtu.

Dalším právem církví registrovaných ve druhém stupni je právo na uzavírání sňatků platných také v civilněprávní sféře. Ačkoli je toto právo zákonem formulováno jako oprávnění akreditovaných církví, ve skutečnosti jde o uspokojení požadavků jednotlivých věřících, hodlajících vyslovit manželský souhlas jen jednou, a to před orgánem církve; pro církev samé (pro jejich správní aparát) představuje současná právní úprava, byť zřejmě optimální, pouze administrativní zátěž. Ostatně zdaleka ne všechny církve u nás tohoto práva využívají. Měnit tuto úpravu, jak se o tom v souvislosti s pracemi na rekodifikaci občanského práva mluví, a zavést znovu obligatorní civilní sňatek, by znamenalo návrat k socialistické právní regulaci uzavírání manželství z let 1949/1950 (viz tehdejší zákon o právu rodinném).

Akreditované církve mají rovněž právo zřizovat své (tj. církevní) školy, a to zásadně všech stupňů. To umožnila už "polistopadová" novela školského zákona z roku 1990. Zakládat své školy mohou ovšem podle obecných předpisů i ostatní církve (tj. registrované jen v prvním stupni), ale jen jako školy soukromé, kterým (oproti školám ostatních zřizovatelů, tedy i církevním) nejsou státem hrazeny neinvestiční náklady (investiční náklady nejsou zásadně hrazeny ani školám církevním). Vzdělání dosažené na církevních školách, zařazených do státní sítě škol, je podle školského zákona rovnocenné vzdělání získanému na školách veřejných.

Posledním právem, které podle zákona svědčí akreditovaným církvím (ovšem jen těm, které prokážou, že zpovědní či obdobné tajemství je součástí jejich disciplíny po dobu alespoň padesáti let), je právo na respektování povinné mlčenlivosti duchovních. Týká se zákazu výslechu duchovních o tom, co se dověděli ze svátostného (popř. u nekatolických církví obdobného) vyznání. Zákonem o církvích a náboženských společnostech provedená novelizace trestního kodexu současně vyjímá duchovní z povinnosti oznámit orgánům činným v trestním řízení vybrané již spáchané trestné činy, o nichž se při takovéto příležitosti dověděli. Naši "zainteresovaní" zemští patroni, sv. Jan Nepomucký a sv. Jan Sarkander, by z této právní úpravy, obvyklé v moderních civilizovaných právních řádech, jistě měli radost.

Právní ochrana náboženské svobody

Skutečnost, že nějaké subjektivní právo je občanům přiznáno právním předpisem (byť té nejvyšší právní síly, tedy ústavním zákonem), sama o sobě zpravidla ještě nedostačuje k tomu, aby mohlo být jeho adresáty nerušeně vykonáváno. Vždy je třeba, aby byl k dispozici mechanismus, který by realizaci či výkon tohoto práva garantoval, a v případě jeho narušení je obnovil (restituoval). To platí přirozeně i o právech vyplývajících z náboženské svobody.

V České republice v oblasti občanského práva poskytují tuto ochranu obecné soudy v rámci občanskoprávního řízení. Práv zaručených Listinou (a tedy i práv vyplývajících z náboženské svobody) se totiž lze proti narušiteli bez dalšího soudně domáhat. Pokud by toto ohrožení či narušení spočívalo ve vydání individuálního správního aktu, tj. aktu aplikace práva vydaného orgánem veřejné správy, nebo v jeho nečinnosti či nezákonném zásahu, lze se nápravy domáhat v rámci tzv. správního soudnictví.

Ústavněprávní ochrana dává každé fyzické či právnické osobě (tedy i registrované církvi) možnost podání ústavní stížnosti, má-li tato osoba za to, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, nebo opatřením či jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda. Že tento institut funguje i u náboženské svobody, ukázalo se právě v olomoucké arcidiecézi na kauze "Charita Lipník".

Jen vybraným subjektům či gremiím (prezident, vláda, skupina poslanců či senátorů...) je umožněno podat ústavnímu soudu návrh na zrušení (úplné či částečné) právního předpisu pro rozpor s ústavním pořádkem (tak u zákonů), popř. pro rozpor s ústavním pořádkem nebo se zákonem (tak u podzákonných právních předpisů). Že i tento institut v praxi funguje, je patrné z návrhu skupiny senátorů z roku 2002, požadujících zrušení buď celého zákona o církvích a náboženských společnostech anebo alespoň těch jeho norem, které považovali za protiústavní; ústavní soud k jejich návrhu skutečně většinu napadených ustanovení v zákoně zrušil.

Naproti tomu činnost veřejného ochránce práv (tzv. ombudsmana) v oblasti ochrany náboženské svobody není patrná; jedinou záležitostí (alespoň pokud vím), která mu byla předložena (tj. zmíněnou kauzu Charity Lipník), dříve "vyřídil" ústavní soud.

Trestněprávní ochrana má čelit těm nejhrubším útokům na náboženskou svobodu zejm. skutkovou podstatou trestného činu omezování svobody vyznání a dále několika skutkovými podstatami trestných činů, směřujících mimo jiné proti náboženství (např. trestný čin genocidia, hanobení národa, rasy a přesvědčení a další). Konečně některé trestné činy (např. vražda a ublížení na zdraví) jsou trestány přísněji (ve vyšší trestní sazbě), pokud by na postiženém byly spáchány mj. pro jeho víru či náboženství.

Konečně administrativně právní úprava v přestupkovém zákoně předpokládá postih společensky méně nebezpečných jednání, směřujících proti náboženské svobodě; tak pokutou bude potrestán jednak ten, kdo by porušil obecně závazný právní předpis ve věcech ochrany církví a náboženských společností, jednak ten, kdo by jinému působil újmu mj. pro jeho víru či náboženství (přirozeně pokud by taková újma nedosahovala intenzity trestného činu).

Možnosti zákonného omezení náboženské svobody

Povinnost státu chránit práva svých občanů (včetně práv vyplývajících z náboženské svobody) a současně jeho oprávnění (ba povinnost) v určitých případech tato práva omezit představuje rub a líc téže mince. Zřetelně to vyplývá z možného případu, v němž by realizace, spíše však zneužití náboženských práv jedním subjektem (zejm. náboženskou sektou) narušovalo nebo znemožňovalo výkon týchž, popř. jiných práv jinému subjektu (tzv. "iura aliorum").

Problém představuje otázka, jak lze právně stanovit meze těchto oprávnění státu, jinak řečeno: jakým způsobem a za jakých okolností je možno, resp. nutno náboženská práva omezit. Je přitom zřejmé, že stát a jeho mocenské orgány zde nemohou postupovat libovolně podle vlastní (byť dobře míněné) úvahy, nýbrž výlučně podle zákona a v jeho mezích ("secundum et intra legem"), přičemž pod pojem "zákon" je třeba extenzivním výkladem zahrnout i mezinárodní smlouvy zavazující Českou republiku.

Každý zásah do lidské svobody, třebaže nezbytný a oprávněný, je choulostivou a pro dotčené vždy bolestivou záležitostí. Proto už zmiňovaná Všeobecná deklarace lidských práv stanoví, že "každý je při výkonu svých práv a svobod podroben pouze takovým omezením, která stanoví zákon výhradně pro to, aby se vyhovělo spravedlivým požadavkům morálky, veřejného pořádku a obecného blaha v demokratické společnosti". A tato normativa se promítla i do kautely obsažené v Listině v souvislosti s ustanovením o náboženské svobodě: "Výkon těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné pro ochra-

nu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých" (čl. 16 odst. 4). Znamená to tedy, že k omezení náboženské svobody musí být kumulativně splněny tři podmínky:

- 1) omezení musí být stanoveno zákonem (nikoli právním předpisem nižší právní síly);
- 2) omezení musí směřovat k legitimnímu cíli (viz výše; uvedený výčet je přitom taxativní);
- 3) omezení musí být nezbytným v demokratické společnosti, což mj. předpokládá patřičnou přiměřenost (proporcionalitu) mezi zákonným omezením a jeho důvodem.

Listina k tomu v obecných ustanoveních říká: "Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena" (čl. 4 odst. 4).

Zákon o církvích a náboženských společnostech sice nemluví o možnosti omezení práv vyplývajících z náboženské svobody, ale pouze negativním výčtem vymezuje podmínky vzniku a působení církví; tak podle něj nemůže vzniknout (jako právnická osoba podle českého práva) církev, jejíž činnost by byla v rozporu s právními předpisy, ohrožovala práva, svobody a rovnoprávnost občanů a jejich sdružení (včetně církví), ohrožovala suverenitu či demokratické základy státu, působila v rozporu s ochranou veřejné mravnosti, veřejného pořádku, veřejného zdraví, s principy lidskosti a snášenlivosti, bezpečností občanů, která by využívala psychického či fyzického nátlaku k vytvoření závislosti vedoucí k fyzickému, psychickému a ekonomickému poškozování členů a jejich rodinných příslušníků, která by vedla k poškozování jejich sociálních vazeb a omezování jejich práva na vzdělání, která by bránila nezletilým v přijímání zdravotní péče odpovídající zdravotním potřebám a konečně která by (v celku nebo v určitých částech) utajovala svou činnost.

Takové církvi (spíše ovšem náboženské sektě) by ministerstvo kultury muselo registraci odeprít, a šlo-li by o církev již registrovanou, muselo by zahájit správní řízení o zrušení této registrace. Problematický by byl zákrok veřejné moci vůči sektě, která by se záměrně o registraci neucházela; zde by nezbylo než použít trestněprávních prostředků vůči jednotlivým fyzickým osobám (členům sekty), nakolik by naplnili skutkovou podstatu některého z trestných činů. Formou zákonného omezení korporativní náboženské svobody je i možnost zrušení oprávnění k výkonu tzv. zvláštních práv, k němuž by ministerstvo kultury mělo ve správním řízení přikročit tehdy, pokud by akreditovaná církev závažným nebo opakovaným způsobem porušovala své závazky vůči státu nebo třetím osobám.

Závěr

Závěrem je možno konstatovat, že právní úprava náboženské svobody v České republice plně odpovídá standardům mezinárodního práva (a dnes i doporučujícím normám evropského tzv. komunitárního práva). V mnoha směrech tyto standardy

dokonce překračuje - zvláště ve věcech korporativní náboženské svobody, tj. svobody církví a náboženských společností. Přitom na druhé straně právně vyváženým způsobem podle možností čelí destruktivní činnosti náboženských sekt ze západu, jejichž "akulturace" u nás představuje vzrůstající riziko.

To přirozeně neznamená, že by na této právní úpravě a zejména na její aplikaci orgány státní správy nebylo co zlepšit - ostatně sám zákon o církvích a náboženských společnostech měl pohnutou genezi a teprve zásahem ústavního soudu byl zbaven diskriminačních protiústavních norem, které prozrazovaly tendenci ke zvýšenému státnímu dirigismu v oblasti církevní politiky. Věřící občané by měli velice pečlivě sledovat, jak se jimi volení poslanci zákonodárského sboru (a z daní občanů placení úředníci státní správy) snaží náboženskou svobodu podporovat, anebo ji naopak (skrytě či zjevně) torpédovat. Ale to se týká všech základních práv a svobod, nejen té náboženské. A to je také záležitost, která svým obsahem už přesahuje rámec této přednášky.

Podrobněji a bližší literaturu viz In: Antonín Ignác Hrdina, Náboženská svoboda v právu České republiky. Eurolex Bohemia, Praha 2004, 265 s.

Výše publikovaná přednáška zazněla na 3. Moravsko-slezských akademických dnech, které se konaly 10. - 12. září 2004 v Olomouci. Sešli se na nich členové a příznivci Moravsko-slezské křesťanské akademie, aby se spolu s referenty a spoluvůdci vztahů mezi církví a státem zamýšleli nejen nad současnou podobou těchto vztahů, ale i nad minulostí, případně vizí budoucnosti. Zazněly referáty historiků PhDr. Pavla Krafla a Doc. Dr. Františka X. Halase, ale i právníků Lic. Damiána Němce, O.P. a Doc. DDr. Ignáce A. Hrdiny, O. Praem., kteří objasnili některé historické i právní souvislosti, zkušenosti a provedli srovnání. Diskutovaly se i aktuální otázky vztahu státu a církví (Jan Kasal, Mons. Jan Graubner, Jaromír Talíř i ředitelka odboru církví MK ČR Jana Řepová). Referáty zúčastněných přispěly k pokračujícímu nutnému dialogu a ochotě naslouchat druhé straně a posluchače obohatily o mnohou informaci a zkušenost.

Hodnota odlišnosti

Jürgen Moltmann

V současné době probíhá v mnoha zemských parlamentech v Německu debata o podobě nového školského zákona, který má studentkám zakázat nošení šátků v době vyučování. V Hesensku chce dokonce křesťanskodemokratická vláda prosadit zákaz nošení šátků ve veřejné správě. Spolkový kancléř Gerhard Schröder přitom veřejně projevuje sympatie s francouzským návrhem na úplný zákaz nošení šátků ve školách. V této souvislosti si ovšem musíme položit základní otázku - bude tím celý spor konečně vyřešen?

Za prvé: Spolková republika Německo je ve skutečnosti sekulárním státem, který ovšem stojí na křesťanských základech a má křesťanskou tradici. Z historického hlediska došlo právě pouze v křesťanské kulturní oblasti k vytvoření moderního sekulárního státu. S ničím podobným se neseťkáme v arabských, asijských nebo afrických kulturách. Princip dodržování lidských práv a demokratické vlády lidu jsou západními výdobytky z období evropského osvícenství a moderního humanismu. Projevuje se tím však také křesťanská zásada: "Dejte císaři, co je císařovo, a Bohu, co je Božího" (Mt 22,21). Tato Kristova slova ve svém důsledku vedla k pádu politického náboženství božských císařů a synů nebe. Politické moci náleží respekt, nikoliv však projevy náboženské úcty; její nositelé potřebují přímluvu, nikoliv zbožštění.

Proti totalitnímu obšťastňování světa

"Bůh stvořil člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu jej stvořil, muže a ženu." (Gen 1,27). Přípodobnění Bohu je výrazem důstojnosti každého člověka, nejen panovníka, ale každé lidské osoby, stejně mužů i žen. Moderní osvícenský humanismus, který stál u základů sekulárního státu, se na jedné straně k předcházející křesťanské kultuře vyjadřuje kriticky, ale na druhé straně v ní pokračuje, předhání ji, a zůstává jí tímto způsobem zavázán, stejně jako je zavázána ona jemu.

Jürgen Moltmann (1926) je emeritním profesorem systematické evangelické teologie na univerzitě v Tübingen. Světově proslulým se Moltmann stal v roce 1964 zveřejněním své *Teologie naděje*. Toto přímo revoluční dílo přeložené do mnoha jazyků bylo inspirováno myšlením marxisticky ovlivněného humanisty a židovského filosofa Ernsta Blocha. V Evropě se aktivně zúčastnil ekumenického dialogu a rozhovorů mezi Židy a křesťany. Profesor, farář a otec četné rodiny byl poctěn mnoha čestnými doktoráty vyznamenáními a cenami. V roce 2001 obdržel nejhodnotnější světovou cenu, americký Grawemeyer Award in Religion 2000.

Za druhé: Náboženské svobody bylo dosaženo díky "náboženství svobody" a také tímto náboženstvím je vlastní svoboda garantována. Jak právem uznal Hegel, novodobé křesťanství se utvářilo právě jako "náboženství svobody" - od středověkého hnutí "svobody církve" křesťanského císaře, přes reformační "svobodu křesťana" (Martin Luther) ke křesťanské svobodě víry - *soul liberty* (Roger Williams). Avšak moderní náboženská svoboda vypadá odlišně v závislosti na tom, kde jí bylo dosaženo: v katolické oblasti světský laicismus vytlačil církev ze státní veřejné sféry s odkazem na skutečnost, že nemá pravomoci v politických otázkách. Od té doby se v tradičních katolických zemích, zvláště pak ve Francii od doby Francouzské revoluce, setkáváme s modelem laického sekulárního státu.

Za třetí: Ne každý sekulární stát je však také právním a demokratickým státem. I fašistické a komunistické diktatury dvacátého století byly "sekulárními státy". Nezajišťovaly ovšem náboženskou svobodu, nýbrž náboženství brutálně potlačovaly. Jako náhradu za státní náboženství zavedly totalitní, mesiášské a svět oblažující ideologie. "Náboženství svobody" bylo významným politickým projevem odporu proti těmto perverzím sekulárního státu. Ve jménu náboženství svobody se pasivní i aktivní odpor zarává do svědomí občanů. Politickým důvodem odvolání se na "naši zodpovědnost před Bohem", jež je zakomponována do preambule ústavy Spolkové republiky Německo, je podle mého názoru následující skutečnost: Kdo omezuje ústavu nebo ji chce zrušit, dotýká se naší "odpovědnosti před Bohem" a musí počítat s naším odporem. Ve jménu této "odpovědnosti před Bohem" je nám garantována také osobní náboženská svoboda. Kdo se jí dotkne, musí počítat s naším odporem, právě z důvodu odpovědnosti před Bohem. V jejím jménu musí být garantována také svoboda státu od náboženského poručení na straně jedné, a svoboda náboženských společenství od státního náboženství na straně druhé.

Za čtvrté: Má - v modelu sekulární země - stát přistupovat ke všem náboženstvím stejně? Náš stát zaručuje svobodný výkon náboženství, ale pouze v mezích zákona. Není tedy možné, aby někdo řekl: "zabíjet nevěřící je součástí mého náboženství" a aby se přitom odvolával na svobodný výkon náboženství. Ve Spolkové republice musejí všechna náboženská společenství vycházet z následujících principů: oddělení církve a státu, náboženství a politiky; zajištění lidského a občanského práva na osobní náboženskou svobodu, včetně svobody jejich vlastních členů; zajištění lidské důstojnosti a lidských práv žen. Pojem náboženství, který je tímto vymezen, je typicky západní. Nemohou se do něho vtěsnat všechna náboženství, aniž by se vzdala svých podstatných znaků.

Tak jako ani v rámci těchto mezi nejsou všechna náboženství stejná, není ani možné se všemi stejně zacházet. Existuje zde hodnota odlišnosti, která musí být veřejně respektována. Člověk už musí mít skutečně velký odstup od náboženství vůbec, když se mu různé náboženské symboly zdají stejně platné. Čím více se tomu věnujeme, tím lépe poznáváme, co různé symboly znamenají a musíme potom

rozlišovat - jsou symboly svobody a symboly podmanění, symboly exkluzivity a symboly veřejného společenství, symboly života a symboly zabíjení.

Korán nás neosvobodil

V naší kulturní oblasti nevděčíme za nezávislost státu od církve, za lidskou svobodu od státních náboženství Koránu, ale Bibli. Za náboženskou svobodu a respekt k lidské důstojnosti ženy nevděčíme islámskému šátku. Tento šátek je specifickým symbolem ženského pohlaví, který ženám vymezuje určitou sociální úlohu a etabluje mužskou společnost. Proč muži nemají nosit šátky na hlavách, ale pokud možno mají mít vousy? Náboženské symboly jako takové však přece nejsou specifické pro určité pohlaví, protože zprostředkovávají transcendenci pro všechny.

Pokud nám nejsou náboženské symboly zcela lhostejné, budeme symboly svobody podporovat a symboly podmaňování odmítat. Budeme akceptovat symboly života; naproti tomu symboly smrti, jako například satanistické symboly, zavrhnout. Vzhledem k dnešnímu nebezpečí náboženského fanatismu jsou taková rozlišování nezbytná.

Překlad: Markéta Kolářová

Otištěno: týdeník Die Zeit č.10, 26.února 2004

Redakce: Zeitverlag Gerd Bucerius GmbH & Co. KG, Pressehaus, Speersort 1, 20095 Hamburg, www.zeit.de

John Henry kardinál Newman

Angela Ellis-Jones

John Henry kardinál Newman (1801-1890). Svým životem i prostřednictvím svých děl měl Newman daleko větší vliv na anglický náboženský život než kterýkoli z jeho současníků. Své neobyčejné literární nadání zasvětil zcela službě náboženství - tento jeho záměr vyvrcholil ve známé knize Apologia pro Vita Sua, ve které Newman obhajuje duchovní cestu, která jej přivedla z anglikánské do římské církve. Newman byl vůdčí duch stojící za Oxfordským hnutím, které v nich našlo své vyjádření a které se snažilo oživit autoritu a apoštolský charakter anglikánské církve. Po opuštění této církve založil oratoř v Edgbastonu, které věnoval většinu své zralé náboženské energie. Krátkou dobu byl rektorem nově založené římsko-katolické univerzity v Dublinu. Hlavní díla: Farní a všední kázání (Parochial and Plain Sermons, 8 vols., 1868), Esej o vývoji křesťanského učení (An Essay on the Development of Christian Doctrine, 1845), Idea univerzity (The Idea of University, první verze 1852), Apologia pro Vita Sua (1864), Esej na vysvětlenou ke Gramatice souhlasu (An Essay in Aid of a Grammar of Assent, 1870), Eseje kritické a historické (Essays Critical and Historical, 1872).

Pro Newmanovo náboženské a politické myšlení je základní jeho víra v dědičný hřích, tedy v nedokonalost člověka. Jedním z jím nejčastěji citovaných textů je pasáž ze sv. Jana "celý svět spočívá v hříchu". Proti duchu své doby považoval řeči o "pokroku", které předpokládají, že člověk je dokonalý, za "slabomyslný" optimismus. Domníval se, že čím dál tím více, zvláště pak od roku 1688, "lidé v sobě vidí dobro, a ne zlo, a jsou pak zákonitě zmateni, když určité části společenského systému dobře nefungují, a připisují toto selhání nedostatečnému vědeckému poznání, místo nedostatečné osobní ctnosti". Newman, oddaný principu nejvyšší důležitosti jedince, založenému zásadně na individualitě lidské duše, věřil, že má-li být dosaženo mravního pokroku, musí to být prostřednictvím vnitřního morálního zápasu v jedinci; společenská zla nemohou být vyléčena jiným způsobem. I naprosto křesťanská společnost bude vždy nespravedlivá, protože zrcadlí lidskou nedokonalost.

Tyto úvahy postavil Newman do nesmířitelné opozice proti tomu, co nazýval "liberalismem". V liberalismu viděl trest za uplatňování "svobodné vůle", jež se ne-

---

Angela Ellis-Jones - pracuje jako výzkumná analytička v Londýně.

chce nechat spoutat ničím mimo sebe a která vyhlašuje svá práva a svobody bez toho, že by se starala o odpovídající povinnosti v nich obsažené. Ti, kdo vznášejí takový požadavek (jejich nejvýznačnějšími představiteli jsou whigové), "budují ve svých myslích jakýsi obraz svobody od pout závislosti; považují tuto svobodu za své přirozené právo a jejich cílem je, aby ji pro sebe získali". To je však úplně nereálné, protože lidé nikdy takovou nezávislost nepoznali ani nepoznají. Liberalismus, který je "výplodem bezuzdného ducha, jenž se objevil s reformací", chápal Newman jako společného činitele revolučních hnutí jeho doby - hnutí, proti kterým se vehementně postavil na odpor.

Newmanovo nepřátelství vůči politickému liberalismu je pevně spojeno s jeho antipatií k liberalismu náboženskému, který vymezil jako doktrínu, "že pravda a lež v náboženství nejsou než otázkou názoru, že jedna teorie je stejně dobrá jako jiná". Jelikož taková doktrína musí produkovat širokou škálu názorů na náboženské otázky, je nasnadě, v čem viděl ústřední tvrzení liberalismu politického: "Náboženství není v žádném smyslu pojivem společnosti."

Newmanovo politické uvažování je tudíž neoddělitelně propojeno s jeho náboženskými názory. Terence Kenny k tomu uvedl, že v Newmanových očích "náboženství uvolňovalo napětí mezi autoritou a jedincem tím, že činilo ctnost z jeho svobodného přijetí spravedlivé autority, a že z autority udělalo více než pouhou svévolnou moc, protože ji v poslední instanci podřídilo moci vyšší než ona samotná. Náboženství posílilo všechna další možná společenská pouta, když je vybavilo nadpřirozenými sankcemi. Bez těchto sankcí se stává životně důležitým problémem, jak zabezpečit podřízení mas zákonu a řádu." Ať už místo náboženství zaujme cokoli, musí se podle Newmana jednat "především o nahrazení univerzálním a skrzskrz světským vzděláním se záměrem přesvědčit každého jednotlivce, že je jeho osobním zájmem, aby byl spořádaný, pilný a střízlivý. Aby zásady, které náboženství nahradí, skvěle fungovaly a byly k užítku tak pečlivě vzdělaným masám, musí poskytovat jasné etické pravdy o spravedlnosti, dobru, pravdomluvnosti a podobně". Newman však nevěřil, že "jasné etické pravdy" budou schopny déle žít bez náboženství, i když "dlouhodobý zvyk, konzervatismus a zákon" jsou nápomocné při odvracení kolapsu nenáboženské společnosti. Na druhé straně nebyl Newman nakloněn ani teokratickému státu; ve skutečnosti odmítal jak ideál, tak i praktickou možnost nějaké katolické civilizace.

Inspirace Edmundem Burkem

Za konzervativního myslitele nemůže být považován ten, jehož dílo není nějak spřízněno s dílem Burkovým, kterého si Newman vysoko cenil. Newmanův důraz na systém, na všudypřítomnost obecného práva v celém viditelném i neviditelném světě, jej dovádí velmi blízko k Burkovu hlubokému smyslu pro "božskou harmonii vesmíru", jež pro Newmana také zahrnovala stát. Tak jako Burke viděl

i Newman ve společnosti cosi většího než sumu jejích členů, a jejich kolektivní moudrosti, ověřované časem, připisoval větší váhu než chvilkovému vrtochu jedince. Burkovu představu "věčné společnosti ... spojující viditelný i neviditelný svět pevnou smlouvou, potvrzenou nezrušitelnou přísahou, která drží veškerou fyzickou a mravní přirozenost, každou na svém stanoveném místě", považoval za adekvátní skutečnosti. Newman viděl ve stabilní třídní struktuře něco společnosti přirozeného, ale všeobecně užívané termíny "nahore" a "dole" raději nahrazoval výrazy "vpravo" a "vlevo", což je jazyková inovace, která permanentně připomíná spojení osob nižšího stavu s levostranictvím.

Spolu s Burkem Newman přikládá velkou hodnotu tradici, pod kterou rozumí "to, co bylo, pokud víme, zachováno, i když nevíme, jak se to stalo, a právě z tohoto důvodu to považujeme za pravdivé, protože jinak by se to nebylo udrželo". Podle něj má "tradice velké a legitimní uplatnění jako počáteční prostředek, kterým získáváme představu o historických i jiných skutečnostech; je to způsob, jakým se k nám věci poprvé dostávají; je přirozené a nutné v ni věřit; její informace využíváme každodenně. Život není dost dlouhý, aby vše podrobil zkoušce, a v otázce velkého množství věcí jsme nuceni věřit jiným". Je opravdu zcela rozumné spoléhat na tradici, jež představuje destilát nahromaděné zkušenosti, a tak nás zprošťuje potřeby podřizovat každé nové jednání nekonečnému procesu logického usuzování. Ruku v ruce s úctou k tradici kráčí nedůvěra ke změně. "Projektované inovace jsou vždy nakonec - pokud nejsou malicherné - destruktivní."

Newman sdílí Burkův respekt k právu a ústavě. Ve svém jediném vysloveně politickém díle *Kdo je vinen?*, které napsal na protest proti krymské válce, vidí politický život Britů, jejich "společné bohatství"; které z nich dělá stát, ve svrchovanosti zákona. Právo má podle něj co do činění s dosahováním těch cílů, po kterých lidé, jež utvořili stát, opravdu toužili:

"Zákony národa jsou národním vlastnictvím, jejich život spočívá v životě národa a jejich interpretace v národním cítění; tam, kde je tato živoucí inteligence neprosazuje, stávají se bezcennými a odkládají se stranou, ať už formálně nebo na základě neformální shody."

Takový pohled náleží k celku myšlení, jež můžeme charakterizovat jako "reinterpretaci přirozeného práva" - základy práva jsou vnímány z aspektu požadavků "praktické přijatelnosti", jako pocházející z toho, co Burke nazval "duševním sklonem lidu", a přispívající k obecnému dobru. Právu se tak dostává naprosto logického společenského zdůvodnění a funkce: "Krátce řečeno, nejvyšším cílem práva je uspokojení, mír, svoboda, tradiční zájmy ... a ne jen hrubá spravedlnost jako taková."

Moc a svoboda jsou dva navzájem spojené principy, představující základ státu. "Bez moci není ochrany a bez svobody není co ochraňovat. Sídlem moci je vláda, sídlem svobody ústava."

"Ústava státu pak zabezpečuje národní jednotu upevňováním a současně kontrolou vládnoucí moci. Je víc, než právem. Je to ztělesnění jedinečných idejí, snad představ, které si národ uchovával po věky; které se uplatňují od nepaměti, které se pevně usadily v jeho nejniternějším srdci, které jsou v jeho očích posvátné a prakticky mají sílu věčných pravd, ať už jimi jsou, či nikoliv."

Zde nám Newman ukazuje, že vláda je založena na hlubokém, všeobecném a trvalém mínění těch, kdo jsou jí podřízeni, proniká vlastní právní rámec až k faktorům, které naznačují, že "stát nezávisí a nespočívá jednoduše na síle zbraní, na logice, na ničem, co postrádá cit a vůli ovládaných". Proto je absurdní - prohlašuje Newman se zázračnou jasnozřivostí - představit si, že by se britská ústava mohla "stejně dobře hodit pro všechny národy pod sluncem, australskými domorodci počínaje a Italy konče."

Na rozdíl od mnoha svých současníků - Carlyla, Ruskina, Arnolda, abychom jmenovali alespoň ty nejznámější - neviděl Newman, přes svůj silný historický smysl, zlatý věk ve feudální správě středověku a nepřipouštěl žádné výčitky vůči rodící se kapitalistické ekonomice. V *Kdo je vinen?* pramení Newmanova energická obhajoba svobodného podnikání z jeho chvály na adresu anglického politického zřízení:

"Londýn - jaké místo ve své velikosti, ve své spletitosti, v nepřehledném množství domů, ve svých podzemních stavbách! Z podstatné části je výsledkem individuálního podnikatelského elánu... Když přirozenost dělá pro lidi tolik, je nejmoudřejší politikou pokud možno - nechat je sobě samým. To je to státnické umění anglického politika: nechat lidi na pokoji - svobodné jednání, jasné pole působnosti a ten zbytek si už udělají sami. Čím víc se vládce vměšuje, tím menší má úspěch. Čím méně opatření zavádí, tím více dosahuje; jeho povinností je zpovzdálí pozorovat, usnadňovat, povzbuzovat, radit a zasahovat v případech mimořádných okolností."

Povaha ústavy země má podle Newmana důležitý vliv na její zahraniční politiku. Podnětem k napsání *Kdo je vinen?* byla krymská válka, která vyjevila, podle Newmanova názoru, slabost konstituční vlády britského typu. Domníval se, že když dojde k vnějším sporům, budou země, které dávají svým lidem méně svobody, odpovídajícím způsobem mocnější a naopak. Jeho argument může být rozvinut až k tvrzení, že právě vnitřně svobodné státy mají na válce nejmenší zájem. Je tomu tak jednak proto, že vítězství je už z jejich přirozenosti nepravděpodobné, a dále z toho důvodu, že nepotřebují vnější války, aby odchýlily kritiku od vnitřní politiky. Implikace této myšlenkové linie by měly být v otázce současných vztahů mezi demokratickými a totalitními státy samozřejmé.

Idea univerzity - Pojednání o účelu a povaze univerzitního vzdělání

Někdo by mohl namítnout, že předcházející odstavce ukázaly Newmana především jako schopného vykladače cizích myšlenek a teorií. Nyní je tedy čas obrátit

pozornost na jeho samostatnější příspěvky k politickému myšlení, snad nejznámější z nich je *Idea univerzity*. Tento slavný paján na humanitní vzdělání je rozvedením proslavu "Pojednání o účelu a povaze univerzitního vzdělání" připraveného v souvislosti se založením Katolické univerzity v Dublinu, jejímž prvním rektorem Newman v polovině století po sedm let byl. Newman, který byl předtím jmenován členem správní rady v Oriet College v Oxfordu a který si zapsal: "Nyní - od začátku do konce - je vzdělání mým oborem," vyslovil ve spise *Idea univerzity* to, co by mohlo být nazváno manifestem kulturního konzervatismu. Podle něj:

"Humanitní vzdělání nevychová ani křesťana, ani katolika, ale gentlemana. Je dobré být gentlemanem, je dobré mít kultivovaný intelekt, jemný vkus, nezaujatou a klidnou mysl, ušlechtilé a galantní způsoby ve vystupování - to jsou přirozené kvality rozsáhlého vědění, to jsou cíle univerzity."

Katolická univerzita, Newmanem chápána jako univerzita pro všechny "katolíky mluvící anglickým jazykem", byla promyšlena na principech uceleného intelektuálního poznání a při vědomí skutečnosti, že "všechny věci jsou částmi celku". I když se univerzita cítila být obětí toho, že angličtí katolíci o ni nejevili zájem a irští jej měli jen proto, že v ní viděli univerzitu irskou, a byla proto v roce 1882 sloučena s nově založenou Královskou Irskou univerzitou, práce, které na ní vznikly, obsahují myšlenky, jež výjimečně plně odpovídaly vyššímu vzdělání i v době, která vzdělávací instituce stále podrobovala zkouškám "užitečnosti" a "relevance".

Newman spatřuje účel univerzity ve "zdokonalování individuálního intelektu" a "opravdové kultivaci ducha". Ve svém poslání "učit univerzálnímu vědění" a produkovat "inteligentnější členy společnosti" se bude univerzita snažit spíše vychovávat než vyučovat. Člověk, který si svět spojuje s jedním specifickým vědeckým pohledem, není "učitel humanitního vědění, ale omezený zaslepenec". Hlavním smyslem univerzity je "předávat vědění, které má pro studenty hodnotu jako takové, humanitní vědění osvobozené od jakýchkoli jiných záměrů, než je jeho přivlastnění, vědění, jež se stává součástí mysli, která jím vládne". Univerzita však vytváří také společenský užitek, protože usiluje "o pozvednutí intelektuální úrovně společnosti, kultivaci veřejného smýšlení, zušlechťování národního vkusu, poskytování náležitých zásad lidovému entuziasmu a pevných cílů lidovým aspiracím; o to, aby dodala dobovým idejím obširnější výklad a zároveň více střízlivosti, aby napomáhala uplatňování politické moci a zjemňovala soukromý život."

Newmanova obhajoba humanitního vzdělání se záměrem pěstování schopnosti logického myšlení se snad může zdát v rozporu s jeho odsuzováním tendence, kterou ve společnosti své doby pozoroval narůstat do monumentálních rozměrů, totiž prosazování "práva na vlastní úsudek". V dodatku ke své Apologii uvedl a vyvrátil to, co chápal jako vlastní principy liberálního myšlení, včetně toho, který tvrdí, že "na zemi není takové autority, jež by mohla překážet svobodě jedince myslet si a soudit o Bibli a jejím obsahu, co se mu zlíbí". Cožpak ale není nevyhnutelné,

že kultivovaný duch zpochybní status Bible jako Písma svatého? Je vůbec Newmanovo tvrdošíjné lpění na náboženské víře něčím více než zoufalou potřebou neurotika, hledáním nějaké formy jistoty tváří v tvář "houstnoucí temnotě"? A nelze jeho odklon od protestantismu ke katolictví připsat skutečnosti, že druhé mu dalo rámeček nezpochybnovaného přijetí víry, které první pyšně odvrhlo?

Newman zde však žádný rozpor nevidí. Zatímco se jeho svobodomyšlné zásady dají použít ve všech jiných oblastech zkoumání, ve sféře náboženství má vládnout dogma. Tvrdí, že je tomu tak proto, že existují "problémy, v nichž kvůli povaze lidského rozumu nelze dovést myšlenku k žádnému úspěšnému výsledku, takže ta je zde nemístná". Navzdory tomuto poněkud ukvapenému ospravedlnění dogmatu byl Newman schopen velmi tolerantně uvažovat, což mu umožňovalo - proti duchu své doby - nevidět žádnou protistojnost vědy a náboženství. Jedno je doplňkem druhého a spolu dávají úplnější obraz skutečnosti. Vědec musí užívat svého "skvělého intelektu" k tomu, aby posunoval hranice vědění kupředu; pakliže tak činí, měl by se - jak Newman věřil - nevyhnutelně setkat s Bohem.

Vědecko-náboženská nerozpornost je pro Newmana pouze jedním aspektem širšího problému, kterým je specializace. V ní vidí jednoho z úhlavních nepřátel humanitního vzdělání. Specializace představuje nebezpečí, že jeden obor vědění bude postaven "do středu veškeré skutečnosti" a na obecnější úvahy nebude brán zřetel. O žádném předmětu to neplatí víc než o ekonomice. Newman vymezuje této disciplíně její pevné místo - úkolem ekonoma je "podat pravidla pro získávání a distribuci bohatství", ale "nerozhoduje o tom, zda se má bohatství dosahovat za každou cenu".

Newman byl bytostným intelektuálem, věřícím, že "nejušlechtilejší stránkou člověka není ta společenská, ale intelektuální". Obracel se ke vzdělání gentlemana s vírou, že vyřeší problémy doby. Jeho nedůvěra k demokracii může být vysvětlena jeho přesvědčením, že umožnila, aby moc využívali lidé, kteří nejsou způsobilí vládnout. S Tocquevillem sdílel obavu, že demokracie zplodila u velké a povrchní většiny závist a zlou vůli, pocit, na jehož základě si vytvořil názor, že Anglie je rájem pro malé lidi a očištěm pro ty velké. A jako kulturní konzervatívec sdílel i antipatii svého současníka Matthewa Arnolda k filistrovství, které je - jako politická síla - cílem jeho útoku v *Kdo je vinen?* Odpověď" na tuto otázku dává v závěrečném odstavci díla:

"Ona je na vině - ignorantská a neukázněná veřejnost, která se hlučně dožaduje nemoudré války a potom, když věc dopadne jinak, než předpokládala, pokračuje bitím svých horlivě se snažících služebníků, protože v boji neudělali nemožné."

I když se Newman a Matthew Arnold od sebe v mnoha věcech odlišovali, jejich vztah ke kulturnímu konzervatismu je spojoval. Arnoldovo významné dílo *Kultura a anarchie* s jeho oslavou osvíceného společenského řádu, vyrovnané vlády a skutečně lidských hodnot můžeme v jistém smyslu chápat jako svazek doplňující

Newmanovu *Ideu univerzity*, mnohé pasáže v tomto pozdějším díle znovu připomínají jeho předchůdce. Newman, k němuž choval Arnold nejvyšší úctu, byl pro básníka skutečným představitelem kulturního ideálu. Oba dva souhlasili s tím, že integrální součástí anglické kulturní tradice je její evropská identita. Tvrdí se, že oxfordské hnutí, jehož uznávanou autoritou Newman byl, "pomohlo anglické tradici překonat její duchovní izolaci a uvedlo ji do styku s hlavními proudy západní kultury".

Newman a jeho pojetí síly lidské mysli

Newman byl sice intelektuál, nicméně ochotně připouštěl, že mohou nastat situace, kdy je nesmyslné prosazovat nároky rozumu. Ve svých spisech o vědění, které jsou přes nevyhnutelnou inspiraci lockovským myšlenkovým rámcem původními filosofickými příspěvky, se Newman snažil vyvrátit "falešné představy těch, kdo říkají, že nemůžeme věřit tomu, čemu nerozumíme". Aby zachytil proces, jímž mysl dosahuje přesvědčení, i když si není vědoma všech důvodů, považovaných za jednotlivé důkazy, přijal Newman ve své práci *Základy souhlasu* termín zavedený v jiném kontextu Lockem - "deduktivní cit".

Deduktivní cit objasňuje souhlas, který - tak jak zpracovává všechny prvky dané zkušenosti - proměňuje nahromadění pravděpodobností v pocit jistoty. Robert Nisbet uvádí, že se zde jedná "právě o to, co měl Burke na mysli předsudkem". Podle Newmana je "závěr našeho deduktivního uvažování o zkušenosti mimo dohled, ne v tom smyslu, že si nemůžeme být něčím jisti, ale v tom, že naše mysl obepíná více, než může zvládnout". Tato idea lidské mysli, jež zná více, než může zřetelně vyslovit, byla později rozvinuta Hayekem a využita jako základna pro tvrzení, že tržní systém je epistemologicky nadřazený plánovanému hospodářství, protože je schopen této znalosti využít.

Newmanův názor na lidskou mysl zahrnující více, než může uvědoměle vyjadřovat, a na čin, konaný z důvodů, jež si jeho původci neuvědomují, je základním kamenem jeho teorie vývoje idejí. I když jeho hlavním zájmem v díle *Vývoj křesťanského učení* je odkrýt, jak lze ospravedlnit nánosy na původním jádru křesťanského učení, podává mimochodem i velmi zajímavou analýzu toho, jak se rozvíjejí politické ideje. Píše, že když se začne nová myšlenka rozvíjet, "lidé si nejdříve nebudou plně uvědomovat, co je jejich pohnutkou, a budou se vyjadřovat a vysvětlovat ji neadekvátně... Nastane čas zmatení, kdy se pojmy a jejich zcestný výklad dostanou do konfliktu a nebude jisté, zda myšlenka vůbec k něčemu povede nebo či hledisko převáží jiné. Za nějakou dobu se objeví přesněji vymezená nauka a postupem času bude jeden pohled modifikován nebo rozvinut druhým, posléze se připojí nějaký třetí... Na novou ideu se vytvoří velké množství názorů a množství jiných bude srovnáváno, tříděno, rozlišováno, odmítnuto a přisvojeno v myslích jedinců a ve společenství. Myšlenka vstoupí úměrně své přirozené průraznosti a pronikavosti do rámce a detailů společenského života, bude měnit veřejné mínění a upev-

ňovat nebo podryvat základy zavedeného řádu... A navíc - myšlenka nejen modifikuje, ale je i modifikována nebo alespoň ovlivňována stavem věcí, v němž se uskutěčuje, a závisí různými způsoby na okolnostech, jež ji obklopují... Často je intelektuální proces oddělen od praktického a časově následný... v parlamentních konfliktech dojdou lidé ke svým závěrům nejdříve prostřednictvím vnějšího tlaku událostí nebo síly principů a nevědí jak - pak musí mluvit a pátrají kolem sebe po argumentech a objeví se knížka o diskutovaném předmětu, nebo článek v nějaké revue."

Jako příklad teorie, která racionalizuje události, uvádí Newman Hookerovu teorii církve a státu, která vyplynula z alžbětinské reformace. Aby doložil příkladem i proces opačný, uvádí myšlenky Lockovy, které posloužily Slavné revoluci spíše jako průvodce, než jako její pozdější obhajoba.

Není divu, že bylo osudem i Newmanových myšlenek, aby byly "rozvíjeny". Jeho názor, že nová myšlenka "není pouze pasivně přijímána v té či oné podobě množstvím myslí, ale že se v nich stává aktivním principem, vedoucím je k novému a novému přemýšlení o ní samotné", byl - jak poznamenal Terence Kenny - převzatý Georgesem Sorelem v jeho teorii mýtu. Sorel, který přiznával Newmanův vliv na své myšlení, tvrdil, že lidé nekontrolují budoucnost vědeckým poznáním, ale prostřednictvím "mýtu", a že posláním mýtu je příprava na nějakou událost a soustředění lidské vůle pro případ, že by k ní došlo.

Newmanovy představy však nebyly ušetřeny ani procesu "zkomolení", které - jak vysvětloval - může nauku postihnout. Toho, že se jeho teorie vývoje vztahovala ke křesťanskému dogmatu, zneužili na začátku tohoto století modernisté k tomu, aby podepřeli své tvrzení o nebožské podstatě Krista, nemožnosti neposkvrněného početí a zmrtvýchvstání. Tyto spory v poslední době znovu ožily. Newman však hlásal nauku se rozvíjející, ne nauku novou; veškerá křesťanská pravda pro něj byla obsažena v původním Kristově učení. Sotva by ztratil slovo s těmi, kdo by si nárokovali zůstat v církvi a zároveň odmítali tradiční příběh života jejího zakladatele.

Newman nikdy nepatřil k žádné politické straně a chránil si svůj odstup od praktické politiky. Mnoho jeho dnešních kolegů religionistů by udělalo dobře, kdyby jej napodobili. Cítil se však být celoživotním konzervativcem. Velký křesťan Newman je důkazem (je-li nějakého třeba), že křesťanství a konzervatismus nejsou neslučitelné, že ve skutečnosti konzervatismus, založený na předpokladu nedokonalosti člověka, je přirozenou politickou odezvou křesťanského světového názoru.

Překlad: Jana Ogrocká

otištěno: R. Scruton (ed.), Konzervativní myslitelé, CDK Brno, 1994
kontakt: Centrum pro demokracii a kulturu, Venhudoва 17, 614 00 Brno
www.cdkbrno.cz

Nebud'te posedlí budoucností, neznáte ji

Roger Scruton a Jan Rybář

Známý britský filozof Roger Scruton říká, že lidé by se měli více držet starých osvědčených věcí

Kouzlo anglického venkova a la Agatha Christie je sice tak trochu mýtem, ale pro Brity má velký význam; s lidskými vztahy to jde z kopce a naděje tkví v úctě k minulosti, říká filozof Roger Scruton. V rozhovoru na své farmě v západní Anglii vysvětluje, proč je zarytým odpůrcem Evropské unie a zastáncem honu na lišku.

Cizinci často sní o idylickém anglickém venkově zelených trávníků a záhonů květin. Existuje vůbec? Není to jen mýtus?

Jistě je. Ale když se podíváte na dějiny, a zvláště na jejich zobrazení v literatuře, uvědomíte si, že mýty a lidé vždy žili ruku v ruce, že mýty jsou důležitější než realita. Například Homér - jeho krajina je přeplněna mýty a lidé v ní nacházeli duchovní geografii stejně jako fyzickou geografii. Anglie je pro mě okouzující krajina, a ne nutně tím myslím, jak vypadá fyzicky, ale také, jak ji vnímáme, neboť my v ní vidíme ještě něco víc. A to víc obnáší odlesky zmizelých věcí, ale také skryté významy, jež nikdy zcela nevystoupí na povrch. Proč bychom se tomu měli bránit? Utváření mýtů je způsob, jímž lidé budují svůj vztah k různým věcem. Francouzští impresionisté svým způsobem vytvořili francouzský venkov, neboť z něj také udělali mýtus.

Neznamená to však, že vy tady na farmě žijete v jakési neexistující krajině snů z dob minulých?

Ne z dob minulých. Ano, je to mýtus, ale mýtus není nepravá věc, není to lež. Je to cosi, čím sám sobě popisujete význam nějaké věci, a vy se tu věc pak stále snažíte vylepšit, aby tomu mýtu více a více odpovídala. Proto mohou být mýty velmi pozitivní.

Británie je nyní spíše zemí velkých městských aglomerací. Má v ní život vesnic ještě významný vliv?

Už ne, z mnoha důvodů. Především už vesnický život neexistuje, naše vesnice jsou více a více jen okrajovými částmi měst, místy, odkud za prací do měst dojíž-

dějí velmi bohatí lidé. A život vesnic nikdy nebyl nějak zvlášť významný. Naproti tomu velkou roli hrál život venkova jako celku, což je velmi odlišná věc. Tím myslím život venkovských sídel, život aristokratů, jejich sportovní záliby, například hony, a také určitý smysl pro území. A to se nyní snaží narůstající střední vrstvy napodobovat.

Jste velkým zastáncem tradičního honu na lišku, o němž jeho odpůrci tvrdí, že je krutý. Jakými argumenty hony hájíte?

Samozřejmě, všechny činnosti, které končí smrtí zvířete, jsou často nahlíženy negativně. Ale počty lišek je nutné kontrolovat, což je možné činit různými způsoby. Můj názor je, že pro lišku je mnohem lepší být uštvána než být otrávena, zastřelena či chycena do pastí. Trpí mnohem méně, zemře velmi rychle a při honu má dobrou šanci utéci ve svém přirozeném prostředí. Kromě toho s hony souvisí mnoho různých společenských institucí, zahrnujících celý venkovský život. Hony zcela odbourávají sociální bariéry. Zároveň vše povznášejí, s určitou magií, kouzlem a důstojností uniforem, zdvořilosti, etikety, smyslem pro formálnost. Krajina tím dostává zpět svůj obsah, tak trochu ji vracíme do dob lovců a sběračů, a proto se na hony převlékáme jako na slavnost.

Z vašich knih a článků mám často dojem, že to, co bylo v minulosti, je pro vás opravdovější, lepší. Je to tak?

To ne, já samozřejmě neříkám, že všechno bylo lepší. Základem mé filozofie je, že se můžeme poučit z minulosti, ale nemůžeme se poučit z budoucnosti. Lidé, kteří jsou posedlí budoucností, a začali proto popírat minulost, jednájí zcela zaslepeně. Obrovské chyby dvacátého století pocházejí z této posedlosti budoucností. Dobrým příkladem je komunismus, který říkal, že už nejsme součástí historie, že míříme vpřed do nové epochy, která vytvoří nového socialistického člověka. Víme, jak to dopadlo. Budoucnost je nepoznatelná. Když k ní lidé zaměřují veškerou svoji pozornost a snaží se vždy překonat, co mají, prokazují především svou ignoranci.

Co to je pokrok? Bude nové století, měřeno například vědeckými poznatky, lepší než století minulá?

Jedním z dědictví komunismu jsou slova jako pokrok. Pořád mají obrovskou mystickou auru. Samozřejmě, mnoho věcí se zlepšilo, ale za všechna zlepšení je nutno platit. Někdy je cena vyšší než hodnota toho, co získáváme. Samozřejmě, máme štěstí, že díky moderní medicíně můžeme žít do sedmdesáti, osmdesáti i déle. Ale každá mince má dvě strany. Vytváříme společnost starců a mladí lidé před sebou již často nemají otevřené pole možností. Každé zlepšení s sebou nese nějakou cenu v sociální oblasti, kterou musíme zaplatit. Nikdy bychom proto neměli být tak naivní a věřit, že změna k lepšímu v jedné oblasti nutně bude znamenat zlepšení úplně ve všem.

Vědecké objevy jsou však skoro vždy krokem vpřed.

Jako takové, jsou vždy významné. Věda je jednou z oblastí lidské činnosti, o níž je možné říci, že vždy míří vpřed, protože vždy objevuje nové věci. Ale neplyne z toho, že ostatní oblasti mají stejnou logiku. Existuje pokrok ve vědě, ale ne pokrok v morálce. S lidskými vztahy, což není těžké dokázat, to jde z kopce. Lidé jsou méně loajální, věrnost je vzácnější, pospolitosti je méně, lidé již na sebe nemohou tolik spoléhat. Na tomto světě je méně lásky a důvěry, neboť je více svobody a možností volby.

Mluvíte o posledních deseti nebo osmdesáti letech?

Měl jsem na mysli posledních dvě stě let, od dob osvícenství. Vždy je nebezpečné idealizovat jakoukoli historickou dobu, neboť lidská podstata se nemění, a jak už jsem řekl, za veškerý pokrok se musí nějakým způsobem platit. Nikdy bychom si však také neměli myslet, že věci se nezpochybnitelně zlepšují. Je důležité zkoušet dívat se na minulost, poučit se z věcí, které byly dobré, a zamýšlet se, jak je uchovat. Mou filozofií je, že lidská bytost nemůže sama o sobě dosáhnout vyšších stupňů poznání, může k nim však dospět, má-li přístup k myšlení, ideám a pocitům jiných lidí.

Co to znamená být konzervativní? Uchovávat to nejlepší z minulosti?

Nejde jen o minulost, ale i o přítomnost, o věci, které známe. Jsou věci, které známe a víme o nich, že jsou dobré, a těch bychom se měli držet. Vše ostatní je příliš nejisté. Neničme věci, dokud nebudeme mít zcela jasnou představu o tom, že je nahradí něco opravdu lepšího. Lekce z dvacátého století, a vůbec éry od osvícenství, je tato: lidé ničili věci, neboť nebyly zcela dokonalé, aniž by měli sebemenší představu o tom, jak je nahradit něčím lepším. Komunismus byl jedním z příkladů - přinesl vlnu zkázy institucím, které sice nebyly bez chyb, ale fungovaly, měly svou funkci a udržovaly lidi ve vzájemně harmonických vztazích. Komunisté je zničili a neměli ani přibližnou představu, co vytvořit místo nich. Proto jsem konzervativec.

Patříte k odpůrcům integrace Británie do Evropské unie. Jaký je váš hlavní argument proti?

Evropská unie má pravomoc utvářet zákony, ale jen nedokonalou odpovědnost před občany, pro něž je vytváří. To je jeden argument, s nímž musí každý souhlasit. Druhou věcí je, že má suverenitu, ale nemá národnost. Neexistuje nic jako společná loajalita, z níž by mohla vycházet. V případě jakékoli krize nebude schopna táhnout za jeden provaz a postavit se jí. Události 11. září byly dobrým příkladem - americká unie se dokázala spojit ve společné, loajální reakci na nebezpečí, na hrozbu. Evropská unie nebyla ničeho takového schopna. Každá vláda sama začala okamžitě propagovat jen své zájmy.

Co vám tedy osobně jako člověku žijícímu na venkovské usedlosti na unii nejvíce vadí ?

To, že můj život ovlivňují zákony, jejichž přijímání nemám nejmenší možnost ovlivnit. V Británii se konají volby, před nimiž vláda přichází se svým programem, a my hlasujeme buď pro ni, nebo proti ní. A existují zde politické procesy, na nichž se můžeme podílet. Ale s Bruselem je to jiné, nic takového neexistuje, nemáme na jejich rozhodnutí prostě žádný vliv. A to je nepřípustné. Ano, ti lidé v Bruselu to jistě myslí dobře, ale říká se, že cesta do pekel bývá dlážděna dobrými úmysly.

Proč není Konzervativní strana schopna vzpamatovat se a být výraznější silou v zemi?

Důvodů je několik. Patří k nim například ten, že premiér Tony Blair jim ukradl ekonomickou agendu. Konzervativní strana navíc závisí na existenci pozitivního smyslu národa a jeho identity. Ale nyní se národní identita rozdrobila, Evropa nad ní rozprostřela svůj erodující vliv. Konzervativní strana se tedy musí proměnit, musí najít odvahu a říci - v rámci Evropy jsme unikátní, dokázali jsme sami sobě vládnout po tisíc let a tak to musí být i v budoucnu. Unie se snaží přinutit nás definovat naše zájmy v ekonomickém smyslu. Ale lidské bytosti přece mají mnohem více zájmů než bohatství. Mají také zájmy morální, duchovní, sociální. Ale všechny tyto zájmy jsou nyní obětovány ve jménu ještě větší prosperity. Británie je tak prosperující, že provokujeme třetí svět k akcím agrese proti nám. Američané se dosud nepouchili z událostí 11. září.

Jaké je z útoků na USA poučení?

Například to, že pokud neustále dáváte okázale najevo své bohatství světu, který ho nemá možnost sdílet, lidé vás nebudou mít rádi, budou vás nenávidět.

A co by tedy lidé měli dělat?

Nehnat se tak za prosperitou. Zpomalit. Mít rodinu. Číst knihy.

Jaký svět byste tedy kolem sebe rád viděl?

Svět, který bych rád viděl, už kolem sebe nyní vidím. Je to tady, na mé farmě.

Kdybyste se zítra stal prezidentem světa, co byste změnil?

Asi bych zakázal pop-music, v takové pozici bych přece musel něco zakázat. Po pravdě řečeno, nevím. Jednoduchá řešení neexistují.

Finanční politika jako nástroj motivace k uzavření manželství a založení rodiny

Miroslav Kalousek

Hezký den, dámy a pánové,

jsm rád, že jsme se ve finanční oblasti rozhodli nevnímat rodinnou politiku jako politiku sociální. Rodinná politika ve finanční oblasti není politikou sociální, ale politikou, která má motivovat nebo demotivovat k nějakému chování bez ohledu na to, v jaké sociální situaci rodiny jsou. V oblasti veřejné finanční podpory bychom si měli říct několik principů. Velmi doporučuji, abychom ve všech svých programových dokumentech nešli dál než právě k oněm principům, protože za každým z nich je několik možných nástrojů, několik konkrétních produktů, kterými je možné daný princip naplnit. Který produkt to bude, pak už záleží na politické dohodě. Na to poukážím dále ve svém krátkém vystoupení, protože mnohem důležitější, než jaký použijeme nástroj je, zda tím nástrojem dosáhneme či nedosáhneme cíle. Chtěl bych tady akcentovat dva základní principy finanční politiky, které bychom měli sledovat a na kterých bychom se měli shodnout.

Za prvé, rodina je jeden ekonomický subjekt, jako takový by měla být vnímána a jako takový by měla být zdaňována.

Tím druhým principem by mělo být, že vždycky budeme hledat přístup, který místo toho, aby demotivujícím dávkovým způsobem někoho saturoval, bude podporovat vlastní aktivitu.

Nyní bych chtěl na věcech, které se nám již v minulosti podařilo prosadit, tyto principy demonstrovat. Je to za prvé zrušení daně dědické a darovací v první skupině, kterého jsme dosáhli v roce 1996. Ve všech diskusích o reformě veřejných financí, kterou teď procházíme, se nám daří odrážet snahu o znovuzavedení této daně. Jde o ryze filozofický přístup. Rodina je jeden ekonomický subjekt a my si nepřejeme, aby byl manžel potrestán zpoplatněním za úmrtí manželky, či naopak, aby děti byly trestány zpoplatněním za úmrtí rodičů. Pro zajímavost - jsme jediná země

Miroslav Kalousek (1960), poslanec. Od roku 1990 působil ve státní správě. Od ledna 1993 do ledna 1998 působil na Ministerstvu obrany ČR jako náměstek ministra. V předčasných parlamentních volbách v roce 1998 byl zvolen do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky za KDU-ČSL. Po svém opětovném zvolení v roce 2002 se stal předsedou Rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny PČR. Na Sjezdu KDU-ČSL 2003 v Ostravě byl zvolen předsedou KDU-ČSL.

v Evropě, která tuto daň v první skupině nemá. Já si myslím, že je to dobře a že bychom si to měli uchránit.

Dalším příkladem tohoto principu je námi prosazené společné zdanění manželů. Bude to zásadní změna oproti současnému stavu, kdy každý z manželů je zdaňován zvlášť. Optimalizace spočívající ve zdanění společného příjmu zohlední práci, kterou představuje péče o domácnost a o děti. Opět vidíme, že prostě vnímáme rodinu jako jeden ekonomický subjekt. Ne náhodou bylo toto jedním z hlavních sporů se socialisty, kteří neměli nic proti principu společného zdanění, ale velmi jim tam vadilo slovo manželé.

Dalším příkladem podpory vlastní aktivity je princip záporné daně, který se nám podařilo prosadit od 1. 1. 2005. Bude zavedena sleva na dani 6 000 Kč na každé dítě a v případě, že sleva bude větší než daňová povinnost, bude tento rozdíl vyplacen rodině zpět jako daňový bonus.

Uvedu konkrétní příklad: pokud má někdo tři děti a pracuje za minimální mzdu (6 700 Kč měsíčně) nezplatí ani korunu na dani, ale naopak dostane 1 100,- Kč měsíčně jako bonus. Průlomové je toto opatření v tom, že podporuje pouze ty, kteří mají alespoň teoretickou daňovou povinnost, tedy živí své rodiny prací. Celkový objem tohoto opatření bude 5 miliard korun a z těchto pěti miliard nepůjde jediná koruna těm, kteří nepracují. Jedná se tedy o prosazení principu podpory vlastní aktivity.

Sledujme prosím tyto principy v dalších bodech, které bychom si přáli v rodinné politice prosadit. Akcentujme velmi zásadní téma, a sice postavení ženy ve společnosti. Její kariéra nesmí stát v konfrontaci vůči rodině, ale tyto dvě věci se mají doplňovat. Opět hledejme nikoliv dávkové, ale motivující finanční instrumenty k tomu, aby to tak bylo. Je jím nepochybně pomoc při nákupu drobných služeb pro rodinu. Dohodněme se na základním principu, že ve finanční politice KDU-ČSL podpoříme - zvýhodníme nákup služeb pro rodinu s dětmi, aby to pro pracující rodiče bylo únosnější - a teď si umím představit několik instrumentů, kterými toho dosáhneme. Buď se nakoupené služby od neziskového sektoru či od podnikatelských subjektů stanou odečitatelnou položkou ze základu daně při daňovém přiznání, které se bude podávat každý rok, a je možné zkombinovat to se zákonem o společném zdanění manželů, nebo - budou-li si partneři přát - je také možné dohodnout, že příslušný sektor bude rodinám s dětmi podle počtu dětí účtovat zlevněné ceny a pak si je zpětně doučtuje od státu na principu jako u žákovských jízdenek u dopravců. Těch možných postupů je několik, proto netrvejme na tom či onom konkrétním produktu. Trvejme na principu, že prosadíme, aby drobné služby pro rodinu byly finančně zvýhodněny tím či oním instrumentem a dohodněme na politické scéně s partnery ten konkrétní produkt. To, na čem bychom se měli dohodnout je, že by zvýhodnění mělo být odstupňováno podle počtu dětí. V tuto chvíli navrhuje, díky napjaté situaci ve veřejných rozpočtech, že zvýhodnění by se počítalo od třetího dítěte dál, ale samozřejmě i to je věcí dohody.

Dalším motivujícím principem ve finanční politice by měla být otázka zvýhodnění zaměstnavatele, který zaměstná matku s dětmi. Já si uvědomuji, že už jenom v tomhle názvu může být trochu machismu, že se řekne, proč žena, proč ne muž, ale prostě žijeme v roce 2004 v České republice a muže se žádný zaměstnavatel nezeptá, kolik má malých dětí. Ženy v příslušném věku se zeptá každý. Tak prostě pohlédneme pravdě do očí a říkejme, že chceme zvýhodnit toho zaměstnavatele, který zaměstná matku s dětmi. V našem pracovněprávním kodexu je celá řada ochranných opatření, která pokládám za velmi problematická. Ono se totiž ostří ochrany otáčí proti chráněným, ať už to jsou matky s dětmi nebo zdravotně postižení. Ochrana v pracovním právu má vždy dvě ostří. Zaměstnavatele spíš odrazuje od toho, aby lidi zaměstnal, protože by je potom nemohl propustit. Hledějme ten nástroj ve finanční motivaci, a to v odvodovém zvýhodnění zaměstnavatele, který zaměstná matku s dětmi. Zda mu to uznáme jako odečitatelnou položku ze základu daně u daně z příjmu právnických osob nebo zda mu navrhneme odpustit v takovém případě odvod příspěvku na aktivní politiku zaměstnanosti nebo nějaký jiný produkt, už není tak důležité. Ale dohodněme se na principu, že chceme odvodově zvýhodnit zaměstnavatele, který zaměstná matku s dětmi.

Stejný princip, stejný mechanismus hledějme u toho, co nás zejména trápí, a to, co neváháme nazvat diskriminací tradičního manželství proti jiným formám soužití. Přiznejme si, že současný systém veřejné podpory je absurdní, protože vede k tomu, aby uzavřel tradiční manželství, neboť celá řada párů je na tom z hlediska dávek poté mnohem hůř. Systém, který připouští, že po rozvodu z hlediska veřejné podpory je na tom ten pár často lépe, než byl předtím v manželství. Aniž bychom chtěli něco nařizovat nebo zakazovat, tak prostě žijeme v systému, který demotivuje k tomu, co chceme podpořit a motivuje k tomu, čemu bychom měli všemi možnostmi bránit. Naší snahou by mělo být tento stávající systém otočit. To je ten princip, který si stanovme. Je to možné jenom z obou dvou stran. To znamená na jedné straně silně zvýšit individuální odpovědnost, nespokojit se pouze s testováním příjmů biologického otce a testovat i jeho majetkové poměry a velmi silně přitlačit na to, že nikdo nesmí, přijme-li odpovědnost přivést na svět děti, pak vzkázat svým sousedům: "A teď dál je to vaše starost a plaťte si to svými dávkami." Svojí finanční politikou podpořme uzavření tradičního manželství premii za manželství. Jakým konkrétním finančním nástrojem je úplně jedno. Na jedné straně zvýšíme individuální odpovědnost, na druhé straně zvýšíme premii za uzavření manželství.

Posledním tématem, o kterém si myslím, že v něm rovněž musí být uplatněn princip naší fiskální politiky v rodině, je penzijní reforma. Navrhuji trvat na principu, že v penzijním systému musí být zvýhodněn ten, kdo pečuje či pečoval o děti. A ponechme na další diskusi jakým konkrétním produktem. Absolvoval jsem celou řadu diskusí uvnitř naší strany a vím, že padá celá řada návrhů, že by se tohle mělo odehrávat v onom státním průběžném pilíři. Přiznám se, že já patřím k těm,

kteří před tím varují, protože je pak otázkou, zda by nebyl zvýhodněn spíše producent adresátů sociálních dávek než producent budoucích přispěvatelů do průběžného penzijního systému. Myslím si, že by měl být zvýhodněn nejenom ten, kdo pečuje o děti, ale ten, kdo skutečně vychovává děti, které žijí v nějakých hodnotách, především v tom, že se má chodit pracovat. To znamená, že nástroj bych hledal spíš v tom druhém pilíři, v onom individuálním pilíři, když všichni víme, že vedle státního průběžného pilíře se budeme muset na své stáří připojišťovat. Tam bych podle počtu dětí navrhoval odstupňovat státní podporu těm, kteří pečují či nepečují o své děti. Ale ať tak či onak, dohodněme se na zásadním principu, že ten, kdo pečuje o děti, musí být v jakémkoliv modelu - ten definitivní model není vydiskutován - společensky zvýhodněn. Rovněž by k tomu mělo patřit zvýšení mezigenerační solidarity v rodině. Je automatické, že rodiče mají vyživovací povinnost vůči svým dětem. V našem právu už je ale mnohem méně explicitně řečeno, že stejnou povinnost mají mít děti vůči svým rodičům. Jako strana, která vyznává principy subsidiarity, a to i ve své rodinné politice, bychom měli tuto disproporci srovnat. Model bohatí rodiče, chudé děti neexistuje! Zrovna tak by neměl ve společnosti, kterou si přejeme, existovat model bohaté děti a chudí rodiče. Myslím si, že tento princip by měl být i právně vynutitelný.

Fiskální politika je jenom nástroj, přesto však ve veřejných rozpočtech platí: rozpočtová priorita rovná se politická priorita. Čísla, na rozdíl od mnohých politiků, nelžou. Když vám bude někdo říkat, jak moc něco politicky podporuje, podívejte se do jeho rozpočtové kapitoly a zjistěte si, zda to podporuje i rozpočtově. Já bych si strašně přál, aby moderní česká společnost 21. století ve své bilanci příjmů a výdajů veřejných rozpočtů uměla říct ano, péče o rodinu je naší politikou číslo jedna. Děkuji vám.

Přepis přednášky, která zazněla na programové konferenci KDU-ČSL "Rodina na prahu 3. tisíciletí" v Olomouci 15. května 2004. K dispozici na www.kdu.cz

Problémy našich koaličních partnerů. Nebo také naše?

Čtyři chyby sociální demokracie

Jan Keller

Krise sociální demokracie jako politické síly je evidentní, a to v měřítku celoevropském. Problém ovšem není v tom, že by se její politici chovali snad méně morálně než politici jiných stran. V tomto ohledu se sociální demokracie od jiných stran odprava až úplně doleva nijak neliší. Řešení tedy nelze hledat v jakési morální osvětě sociálně demokratických politiků.

Skutečný problém je v tom, že se radikálně mění okolnosti, které dříve zajišťovaly sociální demokracii vliv a které dávaly smysl jejímu politickému programu. Byly to okolnosti historicky ojedinělé a nic nenasvědčuje tomu, že by se měly v dohledné době opět zopakovat.

Politika sociální demokracie vycházela z možnosti poměrně rozsáhlých intervencí státu do ekonomiky v rámci národního státu. Až do poloviny sedmdesátých let 20. století měly vlády prostředky, jak přimět firmy k sociálně citlivému jednání. Dalším předpokladem této politiky byl trh práce, který byl schopný vytvářet velké množství plnohodnotných pracovních míst. To souviselo s organizační strukturou firem (neměly ještě podobu sítí, byly to klasické byrokratické hierarchie), ale také se s relativně menším podílem sektoru služeb v ekonomice a v řadě zemí také s relativně nízkou mírou ekonomické aktivity žen a s velice příhodným věkovým složením populace.

Všechny tyto předpoklady byly během posledních třiceti let zpochybněny a v řadě případů přitom sehrál klíčovou roli proces globalizace. První chybou sociální demokracie je, že si skutečnou povahu globalizace zastírá, a proto nedokáže jasně vidět, v čem fatálně ohrožuje samotné základy sociálního státu.

Jan Keller (1955) sociolog. Vystudoval historii a sociologii na Filozofické fakultě v Brně. Poté krátce působil na Filozofickém ústavu ČSAV v Praze, odkud odešel do pivovaru Nošovice. Počátkem 80. let pak přešel učit zpět na Filozofickou fakultu do Brna, kde se věnoval problematice sociologických teorií a otázkám byrokratizace velkých organizací. Od roku 2000 vyučuje také na Ostravské univerzitě. V současnosti se významně angažuje v problematice trvale udržitelného rozvoje a oblasti souvislostí ekologie a sociologie, kterou využívá k vysvětlení původu a dopadů ekologických problémů dneška. Na ekologická a sociologická témata napsal již několik knih - *Úvod do sociologie* (1992), *Nedomyšlená společnost* (1992), *Dvanáct omylů sociologie* (1995) a další.

Globalizace prudce zvyšuje manévrovací prostor pro firmy, investory a nejvyšší příjmové skupiny a stejně výrazně omezuje tento prostor pro politiky, zaměstnance a nižší příjmové kategorie. Především velkým nadnárodním firmám umožňuje trojím způsobem zvyšovat svůj zisk, na což ve všech třech případech bohužel doplácí sociální stát. Firmy mohou v zásadě vyrábět v zemích s nízkou cenou pracovní síly, což vede ke tlaku na snižování ceny práce, na pokles vedlejších mzdových nákladů a na odbourávání sociálních nároků zaměstnanců. Své výrobky mohou prodávat v zemích s vyšší kupní silou, než jaká je momentálně v zemích, do nichž přesunují svoji výrobu. Tím mizí jejich zájem na tom, aby kupní síla byla vysoká právě v zemi, kde má firma v daném okamžiku většinu svých poboček. Co to znamená pro keynesiánské paradigma, je evidentní. A konečně mohou firmy odvádět velkou část svých daní v takzvaných daňových rájích, pokud přímo nečerpají daňové prázdny.

Dohromady to vše znamená, že především velké firmy, pužené tlakem světové konkurenceschopnosti, nemusejí brát velké ohledy na financování veřejného sektoru v zemích, kde dočasně působí, a tím méně na sociální zajištění svých zaměstnanců. Ze státu, který by chtěl na ně v tomto smyslu apelovat, mohou prakticky kdykoliv odejít do některé z konkurenčně schopnějších zemí (či alespoň mohou stát vydírat pod pohružkou tohoto odchodu). V praxi to znamená, že s vyšší mobilitou kapitálu roste cena za jeho setrvání v zemi.

Tato vyšší politická cena je vlastním důvodem, že na pořadu dne je snižování daní pro podnikání a pro kapitálově silné vrstvy. Jestliže nemá být za těchto okolností omezován rozsah sociálního státu, musejí být náklady na jeho chod přeneseny na ty skupiny, které nejsou srovnatelně mobilní, tedy především na závislé zaměstnance.

Tyto procesy pro mnohé lidi znamenají, že mohou být postiženi dokonce dvakrát. Jednak pro ně roste pravděpodobnost, že se stanou nezaměstnanými, že budou dostávat méně peněz a že možnosti jejich pracovního postupu budou omezené. Jednak budou silněji než dosud zatíženi daněmi a příspěvky, aniž by to zvyšovalo jejich sociální práva. Musejí naopak počítat spíše s tím, že se jejich sociální práva sníží. Na druhé straně vlastníci kapitálu a malé skupinky vysoce kvalifikované pracovní síly mohou počítat nejen s vyššími zisky a příjmy, ale také s tím, že tyto jejich příjmy a zisky budou daňově stále méně zatěžovány. Jen pro zajímavost: právě takto hodnotí současnou situaci a perspektivy nikoliv snad autoři na krajní levičci, ale neoliberálně ladění němečtí experti na sociální politiku Elmar Rieger a Stephan Leibfried.

Tato konstelace se stává pro další osudy sociálního státu osudová a právě na ni není sociální demokracie zatím schopna nijak reagovat. Dokonce se zdá, že osudovost celé situace není schopna v jejích důsledcích ani pochopit. Namísto adekvátní analýzy nabízejí sociálně demokratičtí politici zcela povrchní fráze o nutnosti "modernizovat" sociální stát. Právě tyto krajně neurčité výroky o jakési cíle-

né modernizaci jsou druhým zásadním prohřeškem, jehož se sociální demokracie dopouští.

Řeči o modernizaci by snad mohly být východiskem, jež by stálo na samém počátku úvah sociálně demokratických politiků. Namísto toho bývají pravidelně jejich vyvrcholením, aniž by se publikum dozvědělo, co si vlastně má pod modernizací sociální obecně a sociálního státu zvláště představit.

Samotný koncept modernizace má velice pohnutou historii a z myšlení sociologů 19. století byl naprosto necitlivě přenesen do politiky v polovině 20. století na přímou zakázku amerického prezidenta Trumana, který chtěl po druhé světové válce právě potřebou modernizace zdůvodnit postupnou expanzi své země do třetího světa. Je otázka, zda teoretici sociální demokracie znají něco z této historie konceptu "modernizace". Možná taková znalost ani není nutná. Možná by se stačilo zamyslet nad tím, co takzvaná modernizace znamená dnes.

Zatímco po druhé světové válce "modernizovat" znamenalo (přínejmenším v Evropě) mimo jiné budovat co nejvelkorysejší a nejkomplexnější sociální stát, dnes modernizace kupodivu znamená pravý opak - postupně tento stát utlumovat, zeštíhlovat, odbourávat.

Je to paradoxní, neboť právě sociální stát dříve vydatně sloužil potřebám modernizace. Právě on přispěl ve velké míře k tomu, že pracovní síla vcelku ochotně akceptovala změny, které doprovázely modernizaci ekonomiky, nesenou úsilím o růst produktivity. Nyní má tedy být v rámci téhož modernizačního úsilí sociální stát ne-li přímo zrušen, tedy alespoň co nejvíce omezen.

Co dělat s termínem, který dokáže tak pronikavě měnit svůj obsah, že označuje každou chvíli něco zcela jiného, ba někdy věci přímo protikladné? Pro pochopení jeho skutečného obsahu je třeba podívat se, jak vypadají konkrétní cesty modernizace sociálního státu. Lze je shrnout v zásadě do dvou bodů, neboť modernizace postupuje ve dvou krocích. Jednak znamená **snížování sociálních práv občanů** sociálního státu, jednak **přenos financování zbylých nároků na samotné tyto občany**.

Redukce sociálních práv má mnoho podob. Je možno zpřísnovat podmínky pro přiznání jednotlivých sociálních nároků, je možno snižovat výši dávek a příspěvků, je možno zkracovat dobu, po kterou mají občané na dávky nejruznějšího druhu nárok. Je-li potřeba modernizace zvláště naléhavá, je navíc možno všechny tři způsoby libovolně kombinovat.

Druhá část modernizace - přenos veškeré *váhy* financování sociálního státu na samotné občany - má také řadu forem. Její součástí je snižování daňové zátěže firem a nejvyšších příjmových kategorií, dále redukce výdajů, které jsou vázány na mzdu a platí je zčásti zaměstnavatelé, či konečně zvyšování úlohy soukromého pojištění.

Takový způsob modernizace ovšem přináší celou řadu paradoxů. Modernizace v oblasti nezaměstnanosti nevede jen ke krácení dávek pro ty, kdo nemají práci, a ke zpřísnování podmínek, které je nutno při přiznání podpory splnit. Spočívá pře-

devším v tom, že nezaměstnaní mají být stále více "aktivizováni", a to i tam, kde práce pro ně prostě není.

V oblasti zdravotní politiky modernizace znamená, že se zvyšuje spoluúčast pacientů na placení léků a zároveň se jim snižuje náhrada ušlé mzdy. Taková modernizace pochopitelně postihuje nikoliv simulanty, ale především ty, kdo jsou skutečně nemocní.

V rovině penzijního zajištění modernizace znamená, že lidé mají pracovat do stále pokročilejšího věku, i když ani pro mladé práce není. Žít "moderně" zde prostě znamená pracovat stále déle, to vše s vyhlídkou na důchod stále nejistější.

Debaty politiků o modernizaci sociálního státu bývají silně zavádějící. Diskutuje se totiž výhradně o čistě technických parametrech. Jejich širší význam přitom zůstává skryt. Skutečný význam modernizace sociálního spočívá v tom, že je programově redukována mezilidská solidarita a je prosazován princip boje o přežití izolovaných jednotlivců. To je však přímý protiklad myšlenky, na jejímž základě vznikl a rozvíjel se sociální stát.

Jsou dokonce politici, kteří tvrdí, že hlavním úkolem sociálního státu do budoucna bude přivýkat lidem na život v nejistotě. Je to pozoruhodná konstrukce. Jak známo, sociální stát vznikl právě proto, aby zmírňoval nejistoty divokého kapitalismu 19. století a aby pojišťoval nemajetné občany před hromadícími se sociálními riziky, kterým sami a izolovaně nedokázali čelit. Žádné jiné opodstatnění sociálního státu nikdy neměl a dodnes nemá.

Hlavním a zřejmě i jediným cílem modernizace je dosáhnout úspor v sociální oblasti. Jejím zdaleka nejpravděpodobnějším výsledkem však bude to, že společnost se rozestoupí do dvou nestejně velkých a nestejně mocných táborů. Někdy se v této souvislosti hovoří o A-týmu a B-týmu, jindy o trvale úspěšných a trvale neúspěšných či o dvourychlostní společnosti. V každém případě jde o modely vývoje, ve kterých není příliš místa pro střední vrstvy, tedy právě pro ty vrstvy, které - pokud se jim dobře daří - představují oporu sociální demokracie. V ignorování této skutečnosti spočívá třetí chyba sociální demokracie.

Sociální stát dosáhl svého vrcholu tehdy, když dokázal žít v symbióze se středními vrstvami. Tak tomu bylo po dobu dvaceti až třiceti let po druhé světové válce, tedy právě do doby nástupu současné vlny globalizace.

Sociální stát podporoval rozrůstání středních vrstev tím, že populaci velkoryse přispíval v oblasti zdravotní péče, vzdělávání, kulturního vyžití a v neposlední řadě též důchodového zabezpečení. Bylo to možné právě jen díky přispění všech firem, které se podílely na tvorbě národního bohatství. Střední vrstvy si díky tomuto odlehčení nemusely vytvářet větší rodinné finanční zásoby a mohly své výdělky vrhnout na spotřebu. To zpětně přispívalo k tvorbě dalších pracovních míst, ke větším sociálním odvodům, a tedy ke zvětšení zdrojů financování sociálních služeb. Kruh blahobytu se tak posiloval.

Dnes je situace přesně opačná. Takzvaná modernizace znamená, že střední vrstvy mohou od sociálního státu čekat stále méně. Právě ony si musejí tvořit finanční rezervy pro případ nemoci, na vzdělávání svých dětí, na dobu nezaměstnanosti a pochopitelně na stáří. To snižuje jejich kupní sílu, menší poptávka vede k růstu nezaměstnanosti ve stejné době, kdy ubývá zdrojů na financování sociálních výdajů. Bludný kruh veřejné chudoby se pomalu uzavírá.

Poté, co se firmy přestaly chovat sociálně zodpovědně, stávají se ze středních vrstev poslední sponzoři sociálního státu. Budou muset přispívat stále více, i když samy pro sebe budou moci očekávat stále méně. Právě ony se mají otužovat v podmínkách modernizace, tedy v době rostoucích rizik a ubývajících jstot. Zdá se, že sociální demokracie dosud nepochopila, že sociální stát může fungovat buď jako instituce středních vrstev, anebo nebude vůbec. Její nechápavost je o to smutnější, že právě střední vrstvy tvořily v minulosti jádro jejího elektorátu.

Modernizace otevírá v zásadě dvě možné cesty vývoje. Na konci té první se rýsuje společnost, ve které úspěšní z týmu A, tedy ti, kdo mají dobře placenou práci a jsou solidně pojištěni, odmítnou přispívat na méně úspěšné z týmu B. Budou se snažit monopolizovat sociální výhody jen sami pro sebe a vůči těm ostatním budou ochotni podporovat třeba i represivní opatření. Tato opatření budou ovšem zdůvodňována nutností potírat nemoderní elementy, které brzdí vývoj společnosti. Zdá se, že tato trajektorie vývoje vyhovuje spíše pravici.

Sociální demokracie nabízí jinou cestu. Nehodlá nechat sociálně potřebné na holičkách. Chce je podporovat a pomáhat jim. Avšak jedinou vrstvou, kterou dokáže do této pomoci zapojit, jsou střední vrstvy, tedy vrstvy, kterým se i bez toho neveče poslední dvě až tři desetiletí v Evropě ani ve Spojených státech příliš dobře. Protože na velké firmy a na bohatou elitu si sociální demokracie netroufne, pomoc těm nejchudším poplyne stále více z prostředků středních vrstev, které jsou zatím jakžtakž nad vodou, které ovšem na pomoc ze strany chudnoucího sociálního státu už samy spoléhat nemohou.

Ať již bude nastoupena první či druhá cesta (či jakási duhová kombinace obou), modernizovaná společnost se bude sociálně stále více rozestupovat. Rozdíl bude jen v tom, že v prvním případě by se menší část středních vrstev připojila k vrstvám horním, zatímco v případě druhém by větší část středních vrstev klesla na nižší příčky sociálního žebříčku. Ani v jednom případě by ovšem prostor pro početné střední vrstvy nezbyl. Nezbylo by tedy ani příliš prostoru pro tradiční voliče sociální demokracie.

Čtvrtou a možná největší chybou sociální demokracie je, že v této situaci nenápadně rezignuje na svoji hlavní zásadu, tedy na princip solidarity. Ani tuto chybu nedělá proto, že by snad byla nemorální. Dostala se pouze do vleku událostí, které nedokáže ovlivnit.

Solidarita je možná jedině ve společnosti relativně homogenní, kde všichni členové jsou ohrožováni ve srovnatelné míře stejnými riziky. Pokud nechceme být společností těch, kdo se solidarizují ve své bídě a nuzotě, musíme se snažit založit solidaritu na úrovni středních vrstev. Jakmile se společnost rozestoupí na tým A a tým B, namísto přirozené solidarity nastoupí jen pokrytecká a ponižující charita. Modernizace není lékem na potíže sociálního státu, protože tyto potíže jsou úzce spjaty s poklesem solidarity ve společnosti, zatímco modernizace tuto solidaritu nijak neobnovuje. Působí spíše proti ní tím, že starost o sociální zabezpečení dále individualizuje.

Paradoxně ovšem podryl své kořeny sám sociální stát, který vydatně přispěl ke dnešní vlně vzedmutého individualismu, na níž se sociální demokraté pokoušejí tak neuměle surfovat. Sociální dávky adresuje v menší míře rodině, v míře větší jednotlivci. Pro rodinu tak mizí nutnost udržovat širší vztahy pomoci se svým okolím a pro jednotlivce mizí nutnost udržovat vlastní rodinu. Individualizace společnosti je sice příkladným výrazem její modernizace, na mezilidskou a meziskupinovou solidaritu má však tento proces devastující dopady.

Právě příslušnost ke společným středním vrstvám byla poslední pojistkou solidarity. Křehkost této pojistky se ukazuje v okamžiku, kdy se společnost rozestupuje na trvale úspěšné a trvale neúspěšné. Úspěšní představují v pojistné terminologii typ "dobrého rizika", proto se právě na ně orientují soukromé pojišťovací agentury. Neúspěšní, kteří představují "špatné riziko", nejsou pro soukromé pojištění nijak zajímaví. Sociální stát je však může dostatečně pojišťovat jen za předpokladu, že těch, kdo na pojištění přispívají, bude výrazně více než těch, kdo z pojištění čerpají.

Zde se kruh opět uzavírá, neboť globalizace se svým tlakem na flexibilizaci práce a deregulaci ekonomiky tento poměr obrací v neprospěch přispěvatelů. Sociální demokracie, která má jakési zábrany skutečnou povahu globalizace pochopit, stojí zde s prázdnou hlavou a prázdnýma rukama. A tak jí zbývají právě jen řeči o modernizaci. Jako kdyby nechápala snad ani to, že ve světě zmodernizovaném podle jejích představ už pro ni samotnou nezbude žádné důstojné místo.

Otištěno: Listy 3/2004

Redakce: Listy, Komenského 10, 772 00 Olomouc www.listy.cz

V krizi je celý systém

Alena Wagnerová

Krizi sociálně demokratických stran v současné Evropě nelze přehlédnout ani v pohledu z Německa. Zde je ovšem součástí všeobecné krize tzv. velkých lidových stran. U německé Křesťansko-demokratické unie je momentálně jen méně zřetelná, protože v současné době nevládne, ale je v opozici. Tato všeobecná krize je projevem ztráty důvěry občanů v politické strany, které ztratily ze zřetele všeobecný zájem a sledují stále více cíle lobbyistických zájmových skupin a své vlastní, tedy především udržení politické moci a z toho pro politickou kastu plynoucích výhod. Zatímco dřív se političtí reprezentanti rekrutovali z lidí, kteří měli za sebou určité životní a profesní zkušenosti, stala se v minulých desetiletích práce politika profesí a zaměstnáním jako každé jiné. Většina dnešních politiků střední generace nepracovala v životě jinde než v politickém aparátu. Jedním z prvních reprezentantů této nové kasty byl v Německu právě Helmut Kohl. Znamená to, že tito lidé mají nejen zúžený zkušenostní horizont, ale jsou na mocenské situaci své strany i existenčně závislí. Jsou především politiky a teprve na druhém místě občany. Politika se pro ně stává svého druhu komercí a její obsahy instrumentem k udržení nebo dosažení moci. Této proměny se všemi jejími důsledky nebyla samozřejmě ušetřena ani sociální demokracie. U ní jsou ovšem tyto nedostatky a změny vnímány daleko silněji a kritičtěji, protože voliči sociální demokracie jsou, alespoň v Německu, tradičně političtější než voliči pravicových stran.

K oslabení senzibility pro otázky sociální spravedlnosti a rovnosti přispěla i v evropské historii nebývale dlouhá perioda hospodářského vzestupu a rostoucího blahobytu, která vyvolala dojem, že sociální problémy jsou v podstatě vyřešeny. Tlak na jejich řešení ovšem po čtyřicet let vykonávala i existence socialistického bloku. Byl to strašák socialismu, který vedl k širokému akceptování ekonomické doktríny sociálního tržního hospodářství s jeho programem vyrovnávání životní úrovně širokých společenských vrstev a růstu jejich materiální vybavenosti.

Alena Wagnerová (1936) spisovatelka a publicistka. Brněnská rodačka žije od roku 1969 v Saarbrückenu (SRN), kam se provdala, píše a publikuje jak česky, tak německy. Patří vedle Jiřího Gruši a Libuše Moníkové k českým spisovatelům, kteří se v německém exilu rozhodli psát v jazyce německém a zařadili se svým dílem do řad německých literátů cizího původu. Alena Wagnerová, původem prozaička, je v Německu známa především jako žurnalistka, autorka rozhlasových her a biografických studií, v pražském nakladatelství Prostor vyšly její knihy *Dvojitá kaple* (1991), *Odsumuté vzpomínky* (1993) a další.

S menetekel socialismu v zádech mohla sociální demokracie daleko snadněji uskutečňovat svůj sociální program. Proto se také mohla godesberským programem vzdát teze o třídním boji a stát se tak stranou volitelnou i pro střední buržoazii, zatímco se klasická dělnická třída "zmaloměšťáčovala" a tím postupně ztrácela tradiční hodnotové orientace.

Rozpadem socialistického systému v roce 1989, interpretovaného jako vítězství kapitalismu, se zároveň zhroutily i premisy, které umožňovaly fungování tržního hospodářství s jeho sociální komponentou. Kapitalismus znovu nabral dech a začal na sebe v mnohém brát svou starou podobu. Tento obrat našel svůj výraz v ekonomickém neoliberalismu, který je vlastně jakousi formou diktatury kapitálu, s jeho orientací na zisk, vládou ekonomických kritérií nad všemi oblastmi života a privatizací přírodních zdrojů i veřejného majetku, které vlastně nahradilo klasické vykořisťování lidské pracovní síly. Celý svět se tím vlastně stává zbožím a předmětem směny. Dlouhá perioda růstu všeobecného blahobytu zároveň otupila cit pro sociální problémy a otázky sociální spravedlnosti. Neoliberalistický obrat zastihl společnost i sociální demokracii nepřipravenou prakticky i teoreticky. V situaci kdy všichni vědí, že problém nezaměstnanosti je problémem strukturálním a v rámci pozdního kapitalismu neřešitelným, sociálně demokratická vláda stále znovu přichází se starými neúčinnými recepty a řešeními, jak nezaměstnanost vyřešit nebo alespoň snížit. Místo účinného daňového postihu pro podniky, které převádějí výrobu do mzdově výhodných zemí, pranýřuje nezaměstnané jako lenochy vyhýbající se práci, snižuje dávky v nezaměstnanosti a poskytuje daňové výhody nadnárodním koncernům.

Globalizace zároveň podstatně omezila, ne-li zcela znemožnila řešení ekonomických problémů v rámci jedné národní ekonomiky. Možnost převádění výrobních kapacit do zemí s nízkou úrovní mezd podstatně omezuje možnosti jednotlivých vlád se s danými problémy vyrovnat. Těžkopádnost politických aparátů a spjatost sociální demokracie s odbory, které setrvávají na dříve osvědčených, ale dnes už překonaných principech, situaci sociální demokracie ještě dál specificky ztěžuje.

V krizi není ovšem jen sociální demokracie, ale celý systém pozdního kapitalismu, který svou neschopností vyřešit problém rostoucí chudoby třetího světa, rozšiřující se propasti mezi bohatými a chudými ve vyspělých industriálních společnostech evropského západu a mizením středního stavu jako společenské vrstvy ohrožuje svou stabilitu. Jsou to ovšem právě sociálně demokratické strany se svou tradiční orientací na sociální otázky, od nichž se odpověď a řešení současných problémů i dnes naléhavě a netrpělivě očekává.

Co sociální demokracie v současné době potřebuje, je nový godesberský program, v němž by formulovala novou situaci světa i novou podobu dnešní sociální otázky. Nenajde-li k tomu sílu, bude brzy patřit historii a její roli převezme seskupení jiné, které se možná dnes tvoří v řadách hnutí ATTAC.

Kdo z koho?

Slovenský konzervativně-liberální spor na pokračování

Grigorij Mesežnikov

"Začíná tyranie levicového liberalismu." Těmito slovy rozpoutalo Křesťansko-demokratické hnutí (KDH) vášnivou debatu o charakteru slovenského státu, která už měsíc a půl neutuchá. Zástupci KDH tak reagovali na verdikt švédského soudu, který odsoudil tamního kněze Akeho Greena na měsíc do vězení mimo jiné za to, že označil homosexualitu "za rakovinu lidstva." Za Greena se postavil zejména slovenský ministr vnitra Vladimír Palko (KDH), který jeho případ označil za "politický proces". V deníku SME pak prohlásil: "Výrok pastora Greena není možné označit za úplně nepravdivý. Když například samotná homosexuální hnutí potvrzují, že homosexuálové podstatně častěji umírají na AIDS, tak z toho mi logicky vyplývá, že je to morální zlo." Je zajímavé, že zatímco tento verdikt ve světě nevyvolal téměř ani zájem médií, na Slovensku strhl lavinu protestů, emocí a polemik. Proč právě zde?

Čarnogurského proroctví

K pochopení souvislostí je třeba se vrátit do roku 1991, kdy se na Slovensku odehrával zápas o podobu transformace a osud společného československého státu. Tehdy přišel předseda slovenské vlády a lídr Křesťansko-demokratického hnutí Ján Čarnogurský s myšlenkou, že po porážce komunismu bude křesťanské Slovensko konfrontované s novým nepřítelem - liberalismem. Vzhledem k tehdejší politické turbulenci, která souvisela se soubojem o zachování společného státu a nástupem autoritářského politika Vladimíra Mečiara, nebyl tomuto výroku přikládán přiměřený význam. Mnozí jej považovali jen za jakýsi exotický výstřelek v duchu slovenského folklóru.

Po osamostatnění Slovenska v roce 1993 se na Čarnogurského slova více méně zapomnělo, protože bylo třeba čelit Mečiarovu režimu. Své síly tehdy spojily různě

Grigorij Mesežnikov (1958) politolog. Je absolventem Filozofické fakulty Moskevské státní univerzity (MGU). V letech 1983 - 1993 působil na Univerzitě Komenského v Bratislavě, v letech 1993 - 1997 pracoval v Politologickém kabinetě Slovenské akademie věd. Je spoluzakladatelem Inštitútu pre verejné otázky (IVO), v kterém od r. 1997 pracuje. Od r. 1999 je prezidentem IVO. Publikoval mnoho odborných studií doma i v zahraničí. Pravidelně analyzuje slovenskou politickou scénu v domácích i zahraničních médiích. Od roku 1993 je externím spolupracovníkem Rádio Liberty/Rádio Free Europe.

né názorové proudy, kterým záleželo na zachování demokracie - od postkomunistické levice až po konzervativní pravici, etnické Maďary, významnou část katolického kléru, odbory, liberální intelektuály či nezávislá média. Čím širší záběr mělo tehdy protimečiarovské uskupení, tím větší se rýsovala pravděpodobnost jeho vítězství v politickém zápase. Avšak cenou za široké spojenectví bylo odsunutí ideových sporů mezi nositeli různých představ o optimálním fungování společnosti do ústraní (přesněji řečeno, odložení na později).

Pravdou zůstává, že díky široké alianci vytvořené proti autoritářským praktikám HZDS, kvůli nimž Slovensku reálně hrozila mezinárodní izolace, se zemi podařilo nejdříve zachovat demokratickou trajektorii vlastního politického vývoje a potom dokonce i doběhnout visegrádské sousedy, vstoupit do NATO, EU a rozběhnout ambiciózní plán reforem. O Slovensku se od voleb 2002, kdy se k moci dostala konzervativně-liberální koalice, dokonce v zahraničí hovoří jako o "středoevropském reformním tygrovi".

Ne euroústavě, Iráku a interrupcím

Zdá se ale, že čím dál tím více bude Slovensko poutat pozornost okolního světa spíše svými vnitřními diskusemi na kulturně-civilizační témata. Některá média dokonce tvrdí, že na Slovensku v poslední době vypukl liberálně-konzervativní spor, předpovídaný svého času Jánem Čarnogurským. Ve skutečnosti však nejde o rovnocenný spor zastánců rozdílných ideologií, ale spíše o konzervativně-konfesionální útok, který zatím nenaráží na systematicky budovanou obranu či dokonce protiútok.

Křesťansko-konzervativní proud má totiž tu výhodu, že je dnes na Slovensku poměrně dobře etablovaný. Přestože KDH, které je politickým ztělesněním vzpomínaného proudu, disponuje podporou pouze přibližně 10% voličů, svými postoji apeluje na náboženské city populace, kterou ze 70% tvoří sebedeklarovaní katolíci. Zápas s mečiarovským autoritarismem v 90. letech navíc vytvořil pro KDH image politické síly, nekompromisně bojující za vlastní principy.

Odchod umírněného (tzv. pragmatického) křídla v čele s Mikulášem Dzurindou koncem 90. let posilnil konzervativní charakter KDH. Od roku 2000 se KDH profiluje jako síla, zdůrazňující především tradiční hodnoty a jako nelítostný kritik liberálních, ateistických, kosmopolitních a multikulturních vlivů přicházejících ze západní Evropy.

Chová se též jako nositel autentické slovenské euroskepse. KDH se v poslední době přeměnilo na stranu vícerych "ne". Ne evropské ústavě a Evropské unii v podobě federalizovaného superstátu, ne homosexualitě a registrovaným partnerstvím osob stejného pohlaví, ne interrupcím, ne odluce církve od státu, ne antidiskriminačnímu zákonu vyrovnávajícímu šance marginalizovaných skupin na uplatnění ve společnosti.

Především ale ne liberalismu a jeho nositelům. V jednom ze svých publicistických výstupů označil ministr vnitra Palko liberály za "Leninovy bratrance". Samozřejmě, že KDH není formací, která se dokáže pouze negativně vymezovat vůči tomu, s čím nesouhlasí. Čemu tedy křesťanští demokraté říkají ano? Například co nejširší suverenitě Slovenska v EU a opatrné zahraniční a bezpečnostní politice v rámci NATO (ministr Palko otevřeně označil útok USA na Irák za omyl, KDH nepodpořila vyslání slovenské ženijní jednotky do Iráku). Říká také ano posílení role náboženství a církve ve společnosti (náboženská výuka na školách je dnes největší prioritou KDH), říká ano tradiční rodině, národním aspiracím, silnému státu. S touto agendou "vpadli" slovenští křesťanští konzervativci do rozšířené EU a začali okamžitě konat. V. Palko jako jediný relevantní politik v Evropě pozdvihl hlas na obhajobu švédského pastora Akeho Greena. Slovenský ministr vnitra osobně tlumočil nesouhlas s rozsudkem soudu švédské velvyslankyni v Bratislavě.

Roztříštění liberálů

Kdo je protihráčem křesťanských konzervativců ve sporu o kulturně-civilizační směřování země? Kdo jsou ti pověstní liberálové, kteří dnešní křesťanští konzervativci považují za své největší protivníky? Nejde o nijak soudržný blok, ale spíše o konglomerát rozmanitých aktérů. Na rozdíl od vcelku konzistentního křesťansko-konzervativního tábora nejsou v tom liberálním žádné pevné vazby mezi jeho politickými a ideovými fragmenty. Je tu stranicky nezařazená intelektuální elita (především akademická a umělecká), je tu k liberalismu se hlásící strana Aliance nového občana, kterou před volbami 2002 účelově založil mediální magnát Pavol Rusko, a která je dnes nejslabší vládní stranou, jsou tu významné nevládní organizace zabývající se lidskými a menšinovými právy. Vztahy mezi uvedenými aktéry jsou mimořádně komplikované a často i konfliktní. Někteří z nich nepovažují jeden druhého za spojence, přidržujícího se stejných principů. Je jakousi tradicí moderního slovenského politického života, že politické strany hlásící se k liberalismu, po svém vzniku postupně chřadnou a nakonec zanikají. Skupina politicky angažovaných liberálních intelektuálů, kteří v listopadu 1989 stáli v čele něžné revoluce v Bratislavě a začátkem 90. let pod hlavičkou VPN rozběhli na Slovensku systémovou transformaci, se časem rozpadla. Je tu však skupina liberálně smýšlejících občanů, kteří hledají politickou alternativu. V letošních prezidentských volbách tito lidé hlasovali pro nezávislého kandidáta Martina Bútoru, který nakonec získal 6,5% hlasů.

Za veřejnou debatu

Vstup do EU využili slovenští křesťanští konzervativci na přebrání iniciativy ve veřejné debatě o kulturně-civilizačních otázkách. A tento postup chtějí uplatnit i přímo v Unii. "Nejlépeším způsobem, jak dnes zabránit zneužívání EU při šíření

liberální tyranie je postavit se proti návrhu ústavní smlouvy EU a zejména proti její části, která se nazývá Charta práv EU," řekl doslova Vladimír Palko. Charta se mu nelíbí zejména proto, že je vstřícná i k homosexuálům.

Slovenští liberálové sice nenechali tento útok bez odezvy, v důsledku vlastní roztržičnosti a absence silného politického zázemí však zatím tahají za kratší konec. Situace se může změnit, když se do debaty zapojí více aktérů, čímž liberálně-konzervativní spor dostane výraznější společenskou rezonanci. Slovenská společnost totiž prošla v posledním období významnými modernizačními změnami a implantovat konzervativní řešení pod taktovkou KDH určitě nebude lehká úloha.

Otištěno: týdeník Respekt, 30.8.2004 pod názvem Hledá se nepřítel státu

Redakce: Respekt, Křemencova 10, 110 00 Praha 1 <http://respekt.inway.cz/>

Na dolním konci spirály štěstí

Christian Schmidt-Häuer

Evropa byla pojmem dávno předtím, než ji zalidnili Evropané. Féničtí námořníci jej používali pro označení západu slunce. Z Orientu se dostal do řecké mytologie. Reálně politicky přišla Evropa na svět se svým antickým dědictvím ve středověku. Podíleli se na tom muslimové. Tehdejší vítězná tažení islámu přispěla k tomu, že se Západořímská říše přesunula na sever. Odtamtud začali Karlovcí a Otoni rozšiřovat své panství. První otcové Evropy ovšem ještě neměli v úmyslu založit sjednocenou rodinu národů. Tato idea zrála zpočátku pozvolna, až do osvícenství.

Byl to Voltaire, kdo popsal v roce 1751 Evropu jako *"jakýsi druh velké republiky, rozdělené na různé státy... Všechny mají stejný princip veřejného práva a politiky, který v jiných částech světa neznají."* Rousseau nadšeně prohlašoval: *"Už nejsou Francouzi, Němci a Španělé či Angličané, ale pouze Evropané."* Kdyby 19. a 20. století nepostavilo národní stát na piedestal a nezabsolutizovalo jej, což mělo strašné následky, nekázal by ekonom Friedrich List tak dlouho hluchým uším. Již v roce 1820 požadoval: *"Jak by se oživil obchod, kdyby se postavily silnice vedoucí od Baltického a Severního moře až k Jaderskému moři, od Visly až k Rýnu."*

Jestliže se zvýší mzdy, potáhne karavana investorů dál do Asie

Ted' to konečně dělají - od 1. května to platí pro čtyři sta pětapadesát milionů občanů z pětadvaceti zemí, mezi nimi deset nových členů Unie. Jak se však chová starý kontinent? Na první pohled se podobá slzavému údolí. Většina lidí - s výjimkou mladých elit - stojí neradostně a bezradně před největší výzvou v dějinách EU. Rozpor mezi politickými sliby dávanými od roku 1989 a ekonomickou skutečností je stále ostřejší. Ochromuje vlády jako například v Polsku, nebo je dohání k tomu, aby pořádaly hon na investory bez ohledu na většinu obyvatelstva, jako je tomu na Slovensku. Populisté se tam i jinde opírají o brány do EU a mnou si spokojeně ruce.

Francie a Německo, které byly čtyřicet let dominujícími gladiátory integrace, dnes trpí svými zmírajícími sociálními systémy. Sotva vyvolala změna vlády ve Španělsku opětovné naděje v přijetí evropské ústavy, této ústavě hrozí, že v budoucnosti ztroskotá, jestliže se proti ní vysloví v referendu Britové, kterým Evropané připadají stále

---

Christian Schmidt-Häuer (1938) novinář, publicista, stálý přispěvatel týdeníku Die Zeit. Věnuje se především regionu střední a východní Evropy, komunistické a postkomunistické etapě vývoje těchto zemí.

ještě jako Normané a Brusel jako hradní vězení. Velké politické schizma, do něhož starý kontinent uvrhly islámský teror a americké křížácké výpravy, neukončí ani vyzvánění zvonů na počest opětovného sjednocení 1. května.

Evropa si není jista sama sebou. Národy nestojí ve špalíru. Integrace není atraktivní událost. Političtí inženýři v Bruselu nejsou ani hrdinové, ani charismatičtí řečníci. Rozšíření EU není spirála štěstí, se kterou by bylo možné se chlubit. Většina občanů na západě se obává materiálních ztrát, většina na východě existenciálního ohrožení.

Znejistění je pochopitelné. Nikdy předtím nepřijala EU tolik a tak chudých zemí zároveň. Nikdy předtím se nesnažilo tolik států v tak krátké době z vlastní vůle převzít cizorodé právo, odlišné společenské normy, hospodářská pravidla a politickou kulturu. Obyvatelé východní části střední Evropy musejí potřetí v období odpovídajícímu délce lidského života vystavit novému nebezpečí nejistoty svůj majetek, mzdy, důchody a sociální dávky.

Nejdůležitějším argumentem pro vstup do Evropské unie byla v roce 1989 vidina evropského sociálního státu. Ten vzal socialismu legitimaci. Ale právě když se poválečný osud Evropy obrátil a východní sousedé doufali ve slíbenou účast na zisku, nebylo již možné sociální stát udržet. Západoevropané ztratili pod tlakem globalizace, monetarismu a finančních trhů prostředky a čas, aby mohli lidem v postkomunistických zemích dostatečně trvale zajišťovat ochranu a stejné šance.

Lidé osvobození od reálného socialismu, kteří se chtěli připojit k reálnému kapitalismu, netušili, že se s ním západní Evropa právě rozloučila. Stará EU se sama ocitla v procesu transformace. Klasický demokratický stát s jeho odpovědností za investiční činnost a sociální úkoly se musel dát na ústup, protože tomu tak učily nové monetaristické publikace. Proto šlo i při rozšíření EU především o tempo privatizace. Na trpělivější růst konkurenční schopnosti v sousedních státech na východě, jak jej EU rozhodně požadovala, nezbyl čas. Zařikávací formule zněla: otevřete brány pro zahraniční kapitál! Kapitál přišel, nepřitekl však do oblastí s nevyužitým potenciálem, ale do center zažívajících rychlý rozmach. "*Proces transformace konečkonců spočíval na trpělivosti chudých,*" říká maďarský politolog András Bozóki.

Jak nesmírně mnoho jí museli vynaložit, ukazují politické křeče, se kterými se nyní hned několik středoevropských vlád vrhá přes cílovou linii 1. května. Ráno poté odstoupí předseda polské vlády Leszek Miller. Litva svou hlavu státu, prezidenta zapleteného do skandálu, ale podporovaného všemi prohrávajícími, přímo vyhnala z úřadu. Na Slovensku teď voliči ze zchudlých východních oblastí neolibérální vlády vystrojili populistického panáka jako prezidenta - jako by se na 1. máje slavil předvečer Všech svatých spojený s různými taškařicemi mládeže (*Halloween*) a nekonalo se rozšíření EU.

Rozvážně a bez slabé kondice dorazily do cíle pouze Slovinsko a Estonsko. Ale téměř všemi ostatními státy probíhá stále hlubší trhлина mezi blýskajícími se velko-

městy a oškubanými provinciemi. Kdo cestuje po metropolích, je stržen way of life (životním způsobem) elegantních mladých manažerů a studentů otevřených světu. Těm nyní připadá v EU svoboda bezbřehá - mohou se přihlásit na vysoké školy od Sorbonny po Cambridge. Kdo naproti tomu projíždí venkovem, musí Bruselu a jeho východním partnerům napsat vysvědčení chudoby. Zvuky Sirén sice lákají z ostrovů blažených, které zpřístupnily německé a jiné automobilové koncerny, ale především na východ od hlavních měst se rozprostírají kraje, kde se téměř přestaly vytvářet hodnoty. Bude tedy za deset let po opětovném sjednocení Evropy vysloven stejný posudek jako dnes o výstavbě východu (Aufbau-Ost, autor tím míní obnovu bývalé NDR po sjednocení Německa - pozn.redakce)?

To do značné míry závisí na tom, zda se rozšířená Unie ještě bude snažit poctivě vyrovnat rozdíly, zda dokáže sblížit tyto dva světy lišící se výší příjmů a zaměstnaností, zda dokáže přerozdělováním financí z unijního rozpočtu vyrovnat rozdíly mezi velkými městy a provinciemi. S obrovskými rozdíly ve výši mezd, kdy hodina práce v Německu je honorována šestadvacet a půl eura, až po průměrně čtyři eura v nových členských státech, se nová společnost nebude moci dlouho vyrovnávat bez těžkých konfliktů. Jestliže se na východě značně zvýší mzdy, potáhne karavana investorů posedlých vidinou zisku dál do Asie. Pokud se ale úměrně nezvýší, vydá se více lidí než v minulosti na západ. Na to čekají nejen Vlámští blok, Haiderova FPÖ nebo italský Pravicový blok. Dokonce i Švédové a Nizozemci mezitím učinili opatření proti přílivu pracovníků z nově připojených zemí.

***

Rozšíření Evropské unie o východní státy 1. května je politickým předčasným porodem. Bude muset zůstat dlouho v inkubátoru a doufejme, že to překoná bez těžkých následků. Podle názoru Jacquese Delorse, bývalého předsedy Evropské komise, nebyl žádný z deseti kandidátů skutečně připraven. Několik zemí dosud nezvládá administraci a kontrolní systémy podpory zemědělství a strukturálně slabých oblastí. Bruselu se nepodařilo realizovat reformu finančního systému a reorganizovat velké agrární a regionální programy.

Je tedy rozšíření EU převzetí, které přinese něco jen málokomu a velké množství lidí zatíží neúnosnými výdaji? Ne. Bez nich, bez cíle rozšířit společenství, by Evropa pravděpodobně již nyní ztratila miliardy eur a navíc mnoho lidských životů. Balkánské války ukázaly propasti, které se v některých částech Evropy stále ještě mohou rozevřít. Pouze sliby, že budou nově vstoupivší členské státy přijaty za členy EU, a přípravy k tomu zabránily přílivu nových vln uprchlíků.

Estonsko a Lotyšsko se v neposlední řadě vyhnuly nebezpečným konfliktům s nevítanými občany ruské národnosti, kteří v těchto zemích zůstali po ruském odchodu, proto, že očekávaný vstup do EU nutil zachovávat disciplínu. Bez směrnice Unie,

že nebude přijat žádný stát, který by ještě rozdmýchával otevřené konflikty se sousedními zeměmi, by dnes Maďarsko bylo doutnajícím ohniskem požáru. Nacionalisté by se až příliš rádi vyrovnali s historickým bezprávím, jehož následkem Maďaři na konci první světové války ztratili dvě třetiny území svého státu a polovinu obyvatel. Dnes žije tři a půl milionů Maďarů v okolních sousedních zemích. Díky rozšíření EU nyní tento národ pronásledovaný demografickými obavami dosáhne určitým způsobem opětovného sjednocení - beze změny hranic a násilí. Tak se po staletích bratrovražedných válek potvrdilo, co prorokoval historik Dietrich Geyer z Tübingen ještě během balkánských konfliktů: atraktivita EU přispěje k *"marginalizaci národních ambicí"*.

Mezi starými a novými členskými státy nicméně bude probíhat dělicí čára, na níž mohou vnější vlivy i nadále vytvářet napětí. Patnáct národů staré EU je orientováno postsuverénně. Východní sousedé budou naproti tomu ještě dlouho hájit a demonstrovat svou suverenitu, kterou teprve nedávno opět získali. Patronem jejich úsilí o dosažení svobody byl národ. Prežitý socialismus propustil v roce 1989 národy jako pozdní děti let 1848 a 1918. Jsou to tedy Woodrow Wilson a George W. Bush, obava o národní suverenitu a vojenská pojistka proti hegemoniálním snahám Ruska, co je pro východoevropské elity podnětem k přijímání západního kánonu hodnot EU? "Je to hospodářství, hlupáku" - ale prosím bez samostatného přístupu k bezpečnostní politice.

Válka v Iráku ovšem ukázala, že obyvatelé i v nově přistoupivších zemích se dívají na vystupování Američanů na mezinárodní scéně více negativně, než se domnívají staří Evropané. Kai-Olaf Lang z Nadace věda a politika se proto ptá, zda tam *"z jasného odmítání kurzu solidarity s USA... také vznikne společenské ovzduší, které bude dávat přednost hodnocení událostí více z evropského pohledu"*.

Jaké *"společenské ovzduší"* ale utvoří budoucí bruselské boje o rozdělování a jejich výsledky? Litva svým občanům připomínala historii hvězdného tolaru, a tak v nich vzbudila naději v báječnou budoucnost v Unii. Stále ještě se rovněž uvádí kdysi nečekaný rozmach Španělska a Portugalska. Avšak pohádku o Popelce již nebude EU moci podruhé financovat. Za první, průměrné mzdy v nových členských státech představují pouze 13 % německých mezd - ve Španělsku a Portugalsku byly kdysi pouze o 50 % nižší. Za druhé, Brusel poskytl těmto Jihoevropanům nesrovnatelně větší pomoc. A příjemci dnes nemyslí na to, aby projevili na oplátku podobně velkoryse solidaritu.

Například Polsko obdrží v roce 2006 pouze 10% netto transferu, který přišel do Španělska ještě v roce 2001. Během přístupových jednání se staří členové EU postarali s uplatněním veškerých šikan o to, že 90% domácích financí si ponechají ve vlastní pokladně. A nové členské státy EU budou mít plný přístup k rozpočtu EU a k agrárním fondům až za několik let.

Maďarští dentisté zvou na plovárnu

Proto budou příští roky nejen chudé, ale přinesou i tvrdé a urputné boje při přípravě státních rozpočtů na léta 2006 až 2013. Nové členské státy se kromě toho

zavázaly, že po vstupu do EU dají své rozpočty do pořádku, aby mohly vstoupit do eurozóny. Guvernéři jejich národních bank přitom šlapou na plyn, Evropská komise a Evropská centrální banka naproti tomu důrazně varují před ukvapeným postupem. Tlak omezit deficity státních rozpočtů podle maastrichtských kritérií přispěje k tomu, že nyní již povážlivě nízká úroveň výdajů na zdravotnictví a školství klesne natolik, že nebude odpovídat úrovni ostatních států Evropské unie v této oblasti.

Například v Maďarsku si odborný lékař nevydělává víc než tři sta eur, navíc se nezřídka stává, že musí pracovat v jedné směně déle než dvaatřicet hodin. Snížené státní výdaje na školství nedávají perspektivy ani učitelům. Skutečným problémem pracovní migrace bude *brain-drain* (odliv mozků), odchod kvalifikovaných odborníků ze středoevropských zemí. Dentisté v západním Maďarsku zůstávají v zemi jen proto, že dělají z nouze ctnost. Rozšiřují zubní kliniky o plovárny, prázdninová zařízení, vytvářejí programy výletů a spoléhají se na turistické migranty ze západních zemí, kde je ošetření zubů drahé. Maďarští občané musejí ovšem zůstat za dveřmi zubních ordinací, jestliže jim chybějí peníze.

O tom se v den rozšíření EU nebude mluvit. Velký historický krok má být pořádně oslaven. Avšak tanec kolem májky nás nesmí vést k mylnému domnění, že je vyhráno. Učinit více není možné. Pokladny jsou prázdné, síla již nestačí. Evropa se nesejdnoutí, jestliže již nebude možno vytvořit hospodářsky silné a sociálně soudržné společenství: Za "strategické dimenze" není zapláceno.

K rozšiřování směrem na východ docházelo již před tisíci lety, na počátku evropských dějin. Začalo násilnou germanizací slovanských kmenů, ale nezůstalo u krvavých případů podmanění. Mýcení lesů a výstavba měst, přistěhovalci z celé západní Evropy, kolonistické právo vydané jedním polským vévodou, technické *know-how* od bran (nářadí k vláčení polí) až po kosu, od železného pluhu až po podvojný účetnictví - celý tento transfer integroval východ do tehdejšího světového hospodářství. Velká vlna pokřesťanstvování - doprovázená rovněž mečem a hrůzou - ale zároveň přinesla přijetí do rozšiřujícího se kulturního společenství. Především strach z tureckých výbojů nakonec trvale spojoval východní a západní části Evropy.

Těchto tisíc let dokazuje, že Evropa patří k sobě. Během patnácti let rozšiřování EU se však ukázalo, že to, co patří k sobě, nesroste opět tak rychle a snadno. Tento proces by nás měl varovat před tím, abychom nepřipojovali k Evropě ještě i to, co k ní nikdy nepatřilo.

Překlad: Zdeněk Dan.

Otištěno: Střední Evropa č.121, 04/2004, podle <http://zeus.zeit.de/text/2004/19/Osteuropa>.

Redakce: Střední Evropa - revue pro středoevropskou kulturu a politiku, Výšehradská 2, 128 00 Praha 2

Evropa: sen o dynamickém unikátu

Jiří Musil

Uprostřed diskusí o tom, jakou bychom chtěli mít Evropskou unii a zejména, jak bychom se v ní měli chovat, je užitečné přečíst si útlou knihu Helmuta Schmidta *Sebezáchova Evropy*, vydanou nakladatelstvím Paseka.

Helmut Schmidt, narozený roku 1918 v Hamburku, je realistický poetik a myslitel se zkušeností člověka, který zažil nacismus, za války prošel wehrmachtem a účastnil se poválečné obnovy západního Německa, aby se v letech 1974 až 1982 stal kancléřem Spolkové republiky Německo. V německé sociální demokracii patřil spíše k jejímu pravému křídlu, obhajoval vojenskou spolupráci Evropy a Německa s USA a zároveň prosazoval Brandtovu východní politiku. Část osmašedesátníků jej opovržlivě označovala za praktika bez teorie. On sám se naopak považoval za pragmatika, který navazuje na hansovní tradici svého rodného Hamburku a který obdivuje názory filozofa Karla Poppera o cílevědomém, avšak postupném přetváření politických a společenských poměrů.

Humanista bez iluzí

Jeho životní filozofii vyjadřuje skutečnost, že mnoho let byl společně s Marion Dönhoffovou vydavatelem velkého sociálně liberálního týdeníku *Die Zeit*. Byl typickým představitelem onoho druhu politiků, kteří nemají iluze o lidech a politice, avšak zůstávají zodpovědnými a hlubokými humanisty.

Schmidtova kniha je jakýmsi odkazem těm, kdo poneseu zodpovědnost za budoucí dění v Evropě. Jádrem autorova sdělení je názor, že v příštích deseti letech půjde o sebezáchovu evropských národů. *Pouze EU, která bude schopna jednat, může vzhledem k hrozícím celosvětovým nebezpečím 21. století zachovat přiměřenou míru seburčení evropských národů i vůči světovým velmocem.* K těmto nebezpečím počítá růst obyvatelstva, změny klimatu, tendenci k regionálním a místním válkám a současnou globalizaci finančních

---

Jiří Musil (1928) sociolog, v roce 2000 byl jako vůbec první Čech zvolen za předsedu Evropské sociologické asociace. Po válce, se zkušeností pobytu v koncentračním táboře, se začal věnovat svému celoživotnímu oboru - sociologii města. Svým bádáním se snažil nejen popsat, jak Češi bydlí a nakolik jim jejich způsob života vyhovuje, ale sám také ovlivňoval architekty při koncipování bytů a urbanistických center. Pracoval také jako poradce Výboru pro bydlení při Evropské hospodářské komisi OSN. V současné době přednáší na Středoevropské univerzitě v Budapešti a Varšavě.

trhů. Je zřejmé, že sem Schmidt již nestačil zahrnout mezinárodní terorismus a politické reakce na něj.

Dynamický unikát

Hlavním argumentem pro integraci Evropy je skutečnost, že národní státy nebudou schopny jednotlivě čelit nebezpečím, která nás čekají. Proto je pro Schmidta Evropská unie především záchranným společenstvím. K třem známým strategickým principům, které vedly k jejímu vzniku, tj. k obraně před politickým a ekonomickým ohrožením ze strany Sovětského svazu, začlenění Německa do prostoru evropských demokracií a k ekonomickým a sociálním výhodám plynoucím ze společného evropského trhu, připojuje Schmidt nový motiv: sebezáchovu, čili akceschopnost EU navenek.

První princip, který také zdůrazňoval vnější nebezpečí, ztratil význam. Ale prvek vnějšího nebezpečí se vynořil v nové podobě. Z toho pak vyplývá i nutnost vytvořit společnou zahraniční a obrannou politiku Evropské unie. Ta přitom není, a ani by neměla usilovat o to, stát se spolkovým soustátím. Schmidt nevěří v možnost vzniku Spojených států evropských po vzoru USA, což zdůvodňuje historickými a kulturními argumenty, jako je existence odlišných jazyků, tradic, mentalit. Současně však Unie není ani klasickou konfederací. Tak jako řada autorů i Schmidt soudí, že v Evropě vzniká něco úplně nového, a označuje tuto formu za *dynamický unikát, který hodlá své úkoly měnit a rozšiřovat*.

Na mnoha místech Schmidt opakovaně zdůrazňuje, že národní stát je a v dohledné budoucnosti zůstane základem politické a kulturní identity jednotlivých evropských národů. Proto se tak kriticky vyjadřuje k centralistickým tendencím Bruselu a připojuje se ke kritice těch, kdo poukazují na nebezpečí centralistické byrokracie. Ale přitom zároveň zdůrazňuje, že bez větší integrace v rámci Unie by v budoucnosti jednotlivé evropské státy neobstály před tlaky a nebezpečími přicházejícími zvenku.

Odkud, kam a kudy?

Z knihy je zřejmé, že vztah mezi orgány EU, počínaje parlamentem na jedné a jednotlivými členskými státy na druhé straně, autor považuje za nejdůležitější a nejobtížněji řešitelný problém Unie. Snaží se zachovat rovnováhu mezi realistickým vědomím, že unie musí prohlubovat svou integraci, to jest musí se vyvíjet k jednotnějšímu politickému celku, a že zároveň musí být zachovány národní státy. Důraz na integraci plyne i z jeho obav, že nedorazí-li k hlubší integraci, EU se může začít rozpadat. Ale stejně snadno lze v knize najít věty, které jednoznačně obhajují nutnost národních států. Z poznámek o nutnosti společné bezpečnostní a zahraniční politiky EU lze však odvodit, že Schmidt ve velice dlouhodobé perspektivě předpokládá, že Evropská unie se bude vyvíjet k zvláštnímu federálnímu uspořádá-

ní s unikátními mechanismy, vyvažujícími práva a povinnosti členských států a centrálních orgánů Unie. Zdaří se to pouze tehdy, když se to nestane příliš rychle, ale současně zůstane zachován jasný směr: posílení akceschopnosti navenek.

Český čtenář rovněž ocení, že Schmidt si je plně vědom toho, že bez kultivace společné evropské etiky, bez uvědomění si společných, byť pluralitních, duchovních základů Evropy by zůstalo všechno úsilí o hospodářskou i politickou integraci neúspěšné. Není proto divu, že v knize vysoce ocenil Havlovo volání po veřejné diskusi o společné identitě Evropanů. A to je nepochybně i výzva českým intelektuálům. Potřebujeme nejen diskuse o našem postavení v Unii, nýbrž také vážný pohled na budoucí osud Evropy ve světě.

Otištěno: Přítomnost, jaro 2004

Redakce: Nová přítomnost, Národní 11, 110 00 Praha 1

Je demokracie možná také v arabském světě?

Joseph S. Nye

Irák se překotně propadá do krvavého chaosu. Výhlídky, že v lednu úspěšně proběhnou demokratické volby, jak přislíbily USA a prozatímní vláda, jsou neradostné. Někteří skeptici tvrdí, že irácký debakl dokazuje, že naděje na demokracii napříč arabským světem jsou chatrné. Mají pravdu?

Polovina zemí světa jsou demokracie, přesto mezi ně nepatří ani jeden z 22 arabských států. Zpráva OSN o lidském rozvoji v arabských zemích neskrývá kritiku hospodářského a sociálního vývoje v oblasti. Růst je pomalý, přibližně polovina žen je negramotných, region není dobře integrovaný do světového hospodářství. Arabské země, s úhrnným počtem obyvatel přes 300 milionů, vyvážejí méně zboží, s výjimkou ropy a plynu, než Finsko.

Nad demografickými tabulkami arabského světa se rýsuje přízrak obrovské "exploze" počtu mladých lidí. Už dnes je 45% populace mladší čtrnácti let a počet obyvatel jako celku se má v příštím čtvrtstoletí zdvojnásobit. Region přesto nenabízí dost příležitostí mladým, kteří chtějí najít smysluplnou práci. Nezaměstnanost se drží na 20%. Zároveň Střední východ zaplavují moderní média, z nichž většina je naladěná protizápadně.

Během studené války spočíval americký přístup ke Střednímu východu v podpoře stability s cílem bránit šíření sovětského vlivu, zabezpečit si dodávky ropy a zajistit bezpečnost Izraeli. Americká strategie byla prosazována skrze autokratické předáky a ve snaze "nepřevrhnout loďku".

Po teroristických útocích z 11. září 2001 zahájila Bushova administrativa novou, ambiciózní politiku, která má podpořit demokratickou transformaci Středního východu. Odstranění Saddáma Husajna bylo považováno jen za první krok. V srpnu 2003 poradkyně pro národní bezpečnost USA Condoleeza Riceová prohlásila, že "do velké míry tak, jako se demokratické Německo stalo oporou nové Evropy, která je dnes celá, svobodná a žije v míru, i transformovaný Irák se může stát klíčovým prvkem jiného Středního východu, kde se nebude dařit ideologiím nenávisti."

Joseph S. Nye (1958) vysokoškolský profesor, bývalý děkan Kennedy School v USA. V 70. letech předsedal Bezpečnostnímu výboru bojujícího proti rozšiřování jaderných zbraní. v 90. letech pracoval jako náměstek ministra obrany USA, nyní vyučuje řízení státu na Harvardově univerzitě, autor mnoha knih - *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (2004), *The Paradox of American Power* (2002) a dalších.

Německo a Japonsko skutečně představovaly úspěch. Byly ale relativně homogenními společnostmi s výraznými středními vrstvami a bez organizovaného odporu vůči americké okupaci. Přesto si proměny vyžádaly bezmála celé desetiletí. Bohatství Iráku má i odvrácenou tvář - jen nemnoho ekonomik opírajících o ropu prokázalo vstřícnost vůči liberální demokracii.

Kulturní odlišnosti mezi USA a Německem nebyly tak veliké jako mezi USA a Středním východem. Samozřejmě, kulturní překážky nejsou nepřekonatelné: demokracie zapustila kořeny v Japonsku, Jižní Koreji a v některých muslimských zemích, například v Turecku, Indonésii a Bangladéši. Avšak čas, který zásadní proměna vyžaduje, se neměří v rocích, nýbrž v dekadách.

Ostatně demokracie nespočívá v pouhých volbách. Autokratické režimy Středního východu vyhubily liberální opozici, a tak mnohde radikální islamisté představují jediný disent, příživující se na zlosti vůči zkorumpovaným režimům, nesouhlasu s americkou politikou a obavách z modernizace a globalizace.

Globalizace a modernizace však jsou příslibem lepšího vzdělání, pracovních příležitostí, dokonalejší zdravotní péče. Průzkumy naznačují, že většina obyvatel regionu po těchto výhodách touží. Vzhledem k rozpolcenosti mezi arabskými umírněnci existuje naděje, že se podaří extremisty izolovat a postupně vybudovat stabilní státoprávní uspořádání s širší účastí.

Bude zapotřebí otevřít ekonomiku, omezit regulace, urychlit růst, zlepšit vzdělávací soustavy a posílit ty typy povolných změn, jichž jsme svědky v Bahrajnu, Ománu, Jordánsku, Kuvajtu a Maroku. To si ale vyžádá čas a trpělivost - a doprovázet je budou muset změny v politice vůči Iráku, Palestině a Izraeli i v hospodářství regionu.

Neméně důležité bude, zda země Západu budou společně usilovat o vytvoření dlouhodobé strategie kulturních a vzdělávacích výměn, jež mohou pomoci s rozvojem bohatší a otevřenější občanské společnosti. Nejúčinnějšími obhájci demokratické změny nejsou američtí ani evropští úředníci, nýbrž občané regionu, kteří chápou dobré i špatné vlastnosti Západu - a dokáží je přizpůsobit domácím podmínkám.

Sdružení a nadace mohou velkou část této práce podpořit. Firmy mohou nabídnout technologie, jimiž napomohou modernizaci arabských vzdělávacích soustav a prosadí tu víc než jen mechanické memorování. Západní univerzity mohou hostit víc studentů a učitelů.

Významná úloha patří vládám. Mohou podporovat výuku jazyků a financovat studentské výměny. Strategie podpory podmínek posilujících stabilitu a širší politickou účast v arabském světě se musí skládat z mnoha prvků.

Překlad: David Dudač

Deset důvodů, proč přesto milovat USA

Guido Horst

Nelze se smířit s povrchním antiamerikanismem ulice

Amerika je záhadná. Země neomezených možností, která se tak ráda představuje jako velkorysá, uvolněná, svobodmilovná, je nyní, když vede válku, jako vyměněná. Tvrdá a nesmlouvavá vůči iráckému protivníku, umanutá ve sledování vlastních válečných cílů a urážlivě příkrá vůči zemím, které odmítají účast v jejím tažení. Spojené státy nastavují světu úplně jinou tvář. Při vší rozmanitosti, jaká jim byla vždycky vlastní, se ptáme: Je tato válka proti Saddámovi skutečně válkou všech Američanů? Vedl by ji třeba Al Gore, kdyby byl prezidentem? Nevěděli by Clintonovi poradci lépe, jak na to, aby spolu s Evropou dostali diplomatickými prostředky iráckého diktátora na kolena?

Hodně Evropanů je rozezleno. Němečtí školáci vytáhli do ulic protestovat proti válce, jako kdyby byl Bush horším diktátorem než Saddám, protože chce mít na povel celý svět. Odborníci na mezinárodní právo poukazují na jeho porušení, představitelé křesťanských vyznání jsou zajedno v odmítání útoku, komentátoři i politici všech stran si stěžují na odstavení OSN i Rady bezpečnosti a znalci Orientu, islámu a arabského světa se děsí při představě hořící zápalky, kterou Amerika přikládá k sudu prachu, jímž je radikalizující se islám.

Bush bojuje nejen proti Saddámovi, ale i proti většině světové veřejnosti. Opravdu nešlo zabránit utrpení civilního obyvatelstva, které denně předváděly obrazovky? A nevyvolá pokus o násilnou demokratizaci bouří celého islámského světa? Po válce v Zálivu není snadné vidět v USA onen "zbožný národ", který si dosud mohl být jist náklonností křesťanských vlád a politických stran. Dnes je třeba vynakládat značné úsilí, abychom čelili plytkému antiamerikanismu ulice s jeho krátkými spojeními, slepými skvrnami a povrchním pacifismem. Je možné, že země, vůči níž právě Německo chová sympatie, obdiv a vděčnost za porážku nacistu, pod Bushovou administrativou náhle zmizela?

Aniž bychom ignorovali vnitřní rozpory, které k substanci Spojených států vždycky patřily, uvedeme přinejmenším deset důvodů pro to, aby zejména křesťansky smýšlející Evropan vnímal i nadále Ameriku jako partnera a přítele.

Guido Horst - šéfredaktor německého katolického časopisu Die Tagespost, oblastí jeho zájmu je aktuální církevní život v Německu, politika, teologie a historie a rozhovory s významnými katolickými představiteli.

Spojené státy jsou otevřenou zemí, která v průběhu svých dějin přijala bezpočet uprchlíků a pronásledovaných (též mnoho německých Židů). Jako každý stát, brání se i USA ilegální a nekontrolované imigraci, ale díky jejich zakladatelskému étosu i duchu jejich dějin je smýšlení Američanů cizincům nakloněno. Je to vlastně biblická ctnost.

Amerika je zemí svobody, kde každý smýšlí a věří, jak chce. Kde je svoboda, tam působí vedle dobra i zlo. Toto dilema Písmo přibližuje podobnostvím o pšenici a koukolu, jímž vyjadřuje úradek Boží. Kde však je svoboda, tam se lásce daří nejlépe. A to je téma, které americká kultura zpracovává v nekonečných variacích, často naivně, často romanticky, vždy ale v duchu pozitivního postoje ke skutečnosti. Že je člověk pouhou kapkou hlenu v propasti nicoty, to řekl Evropan.

Víra v Boha byla dána Americe do vínku. Že tam střetávání nejruznějších křesťanských vyznání a jejich soužití s Židy, deisty i volnomyšlenkáři nikdy nevedlo k náboženským válkám, za to vděčí USA zásadě náboženské svobody, pilíři sebe-pochopení této země. Člověk má chuť poslat všechny ty rozpory k šípku, vidí-li tam skupinku lidí vyzývat společně Boha, a přitom jeden je metodista, druhý mormon, třetí žid a další třeba katolík nebo příslušník černošské sekty. Věří-li národ v jednoho Stvořitele, říká to něco i o obrazu člověka, v jehož jménu jedná bližní s bližním. Až když se Bůh z lidských duší vytratil, je vše dovoleno.

Američané jsou národem vlastenců. Milují svou vlast, jsou hrdí na výkony svých otců a matek. Občané USA mají ideál, který je všechny spojuje a pro který jsou ochotni přinášet oběti. Jen ten, kdo miluje svou vlast, dovede chápat lásku Asiata nebo Afričana k jeho vlasti. Člověku bez vlasti naproti tomu hrozí, že se stane cynikem, který nakonec zaprodá svou duši tomu, kdo nejvíc zaplatí. Američtí vojáci jsou dnes přítomni na všech válečných polích světa, ale nejsou to žoldněři, pro něž by byly peníze nejvyšší hodnotou.

Útočiště a záštita demokracie - tak jsou USA obecně chápány do této chvíle, kdy se ocitly v pokušení vnášet tuto formu vládnutí i do kultur, které na to nejsou připraveny. Buď jak buď, i ti nejpřísnější Bushovi kritici musejí uznat, že americký prezident není žádným diktátorem. Budou-li Američané chtít, příště ho nezvolí. Demokratické struktury spolu se svobodným tiskem už dlouho nejsou pojistkou proti korupci, klientelismu či nepoctivému obohacování se. Ale kde je ten, kdo zná lepší alternativu?

Amerika je sekulární zemí. Nikdo tam ve jménu svého náboženství nevnucuje nikomu postoje jemu cizí. Stát si z žádného vyznání nečiní nástroj k ukáznění svých

občanů. Neblahá aliance trůnu a oltáře, která v Evropě nadělala z křesťanské víry státní náboženství, a tím jí vnutila chladný formalismus, je v USA neznámou věcí. Sto let trvajících usilování církve v Evropě vymanit se z pout a mentality státní moci je církev v Americe ušetřena.

USA jsou zemí atomové bomby i přistání na Měsíci, znají světlé i stinné stránky vědeckého pokroku. V oblasti genetiky se dostaly až na samu hranici etické únosnosti. Tato zapálenost pro výzkum, která udělala z Ameriky avantgardu technologie, však má ve svém podloží cosi velmi lidského: je to optimismus, který odporuje jakémukoli fatalismu a chce nemožné učinit možným. Snad nikde se světla a temnoty nevyskytují tak těsně pospolu jako v rozvíjejících se přírodních vědách. Nevyskytují se touto cestou by však znamenalo nechat ležet ladem Bohem zamýšlenou lidskou schopnost podmanit si zemi.

Amerika není zemí silného státu, v němž by život občanů tuhl pod tíhou zákonů a nařízení. Je zemí osobní odpovědnosti a iniciativy, kde platí výkon jednotlivce, nikoli úřední přidělové mechanismy.

USA jsou nadto obranyschopnou zemí, zemí síly, která dokáže zajistit sobě i svým spojencům nezbytnou míru volnosti. Právě teď, po irácké válce, to zní téměř zlopověstně. Pokud se ale ukáže, že onomu hrozivému "střetu civilizací" se nelze vyhnout, bude to Amerika, která ochrání Evropu před znásilněním zvenčí.

Paradox na závěr: Amerika je zemí míru. I kdyby se ukázala nesprávnost Bushova rozhodnutí táhnout na Irák, nemění se nic na tom, že občané USA jsou mírumilovným národem. Americká potřeba bezpečí i politika síly, která této zemi zajistila postavení světové velmoci číslo jedna, by nám neměla zastřít fakt, že hluboko v povědomí Ameriky jsou uchovávány vzpomínky na časy náboženského pronásledování ještě ve Starém světě a na občanskou válku na vlastní půdě. "Pax americana" je projekt nového uspořádání světa, který chtějí USA uskutečnit. Patrně nejen znalci dějepisu zní "Pax americana" příjemněji než třeba "Pax germanica", nebo dokonce "Pax sovietica". Jde ostatně o "pax", o mír, a v tom lze Spojeným státům věřit.

Překlad: Petr Příhoda

Otištěno: Perspektivy 5/2003, převzato z katolického obdeníku Die Tagespost (5. 4. 2003).

Redakce: Katolický týdeník, Londýnská 44, 120 00 Praha 2

www.katyd.cz

Redakce: Petr Pithart, Jaroslav Hulák (602 646 755), Marie Jílková (605 971 376)
Spolupracovníci redakce: Petr Příhoda, Roman Joch, Michal Pehr, Tomáš Zdechovský

Adresa redakce: EAD, redakce Obzory, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
telefon: +420 567 305 804
fax: +420 567 304 832
webové stránky: www.ead.cz
e-mail redakce: obzory@ead.cz

Vydává: Evropská akademie pro demokracii, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
Náklad: 600 výtisků
Registrace MK: ev.č. MK ČR E 15146

Distribuce časopisu: krajské kanceláře KDU-ČSL (adresy na www.kdu.cz) mají k dispozici několik výtisků; ostatním zájemcům jsou OBZORY zasílány zdarma poštou. Do adresáře odběratelů se můžete přihlásit písemně či emailem na výše uvedené adresy.

Omluva: V minulém 3. čísle Obzorů jsme omylem nezveřejnili jméno překladatele textu T. G. Ashe: Nebojte se!. Překladatelem textu je pan **Šimon Pellar**, jemuž se za toto nedopatření omlouváme.